

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

Szanowni Państwo,
z radością oddajemy w Państwa ręce kolejny numer naszego magazynu, poświęcony niezwykle ważnemu i aktualnemu tematowi: „*Szkoła miejscem edukacji obywatelskiej, kształtowania postaw społecznych i patriotycznych, odpowiedzialności za region i ojczyznę*”.

Tematyka ta nie jest przypadkowa – to jeden z priorytetowych kierunków polityki oświatowej państwa na bieżący, ale i przyszły rok szkolny, co podkreśla jej znaczenie w kształtowaniu współczesnego systemu edukacji.

W dynamicznie zmieniającym się świecie, gdzie młodzi ludzie stają wobec nowych wyzwań społecznych, kulturowych i obywatelskich, rola szkoły jako miejsca kształtowania postaw –

odpowiedzialności, solidarności, przywiązania do tradycji i szacunku dla wspólnoty – staje się szczególnie ważna.

Il. Pixabay

Zgromadzone w tym numerze artykuły są świadectwem zaangażowania nauczycieli w budowanie szkoły jako przestrzeni nie tylko przekazywania wiedzy, ale także wychowywania świadomych, aktywnych i odpowiedzialnych obywateli. Autorzy dzielą się swoimi doświadczeniami, refleksjami i przykładami dobrych praktyk, pokazując, że edukacja obywatelska może być żywym, inspirującym procesem, który zaczyna się już w szkolnych ławkach.

Zachęcamy do lektury, refleksji i dzielenia się własnymi spostrzeżeniami – bo tylko razem możemy budować szkołę, która wychowuje pokolenia gotowe troszczyć się o wspólne dobro.

Forum Edukacyjne Light

Elektroniczny Magazyn CRE WŁ
w Sieradzu

Wydawca

CRE WŁ w Sieradzu
ul. 3 Maja 7
98-200 Sieradz
Tel. 43 822 36 91, 43 822 52 15

Czasopismo można pobrać ze strony
www.cresieradz.edu.pl w formacie PDF
Licencja: CC BY- NC- ND 3.0 PL
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

Zespół redakcyjny

dr Violetta Florkiewicz
Anna Guć
Olga Jaworska
Ewa Ruszkowska
Anna Zalewska

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

*Ilona Lewandowska -
nauczycielka konsultantka
w CREWŁ w Sieradzu*

**„Opowiem ci
Ich historię...” – w jaki
sposób historia lokalna
może służyć edukacji
patriotycznej
i obywatelskiej**

Edukacja obywatelska i patriotyczna stanowi istotny element wychowania młodego pokolenia. Jej celem jest nie tylko przekazanie wiedzy o historii, symbolach narodowych czy instytucjach państwowych, ale również kształtowanie postaw zaangażowania społecznego, szacunku do ojczyzny i odpowiedzialności obywatelskiej. Istotnym zadaniem edukacji obywatelskiej i patriotycznej wydaje się również kształtowanie aktywnej postawy uczniów i autentycznego zainteresowania sprawami społecznymi, nie tylko w wymiarze ogólnokrajowym, ale przede wszystkim w wymiarze lokalnym.

Edukacja obywatelska i patriotyczna może być realizowana w szkole na wiele sposobów. Najpopularniejszym z nich jest organizowanie apeli i uroczystości

z okazji różnych świąt narodowych. Uczniowie mogą też uczestniczyć w wycieczkach do miejsc pamięci narodowej, spotkaniach z kombatanami i lokalnymi działaczami społecznymi. Ale czy takie działania gwarantują aktywność uczniowską? Czy wzbudzają autentyczne zainteresowanie historią i sprawami ważnymi dla lokalnej społeczności. Niestety, nie zawsze tak jest. Czasami udział we wspomnianych przedsięwzięciach jest dla uczniów tylko niewiele znaczącym obowiązkiem. Dlatego chciałabym dziś opisać i zarekomendować działania, które nie tylko zaangażowały młodzież, ale i sprawiły, że ich efekty są trwałe oraz widoczne w lokalnym środowisku, a przede wszystkim przynoszą młodym ludziom satysfakcję, pozwalają realizować pasję, pobudzają kreatywność i wreszcie zakorzeniają ich w historii własnego regionu, a przez to czynią również kreatorami współczesnych wydarzeń.

Działania, które chciałabym przedstawić są wspólnym dziełem Szkoły Podstawowej w Warcie oraz Stowarzyszenia im. Ireneusza Ślipka na rzecz dialogu polsko-żydowskiego. Choć właściwie zaangażowanych jest więcej – począwszy od uczniów i nauczycieli, po członków stowarzyszenia, pracowników Miejsko-

Gminnej Biblioteki Publicznej w Warcie, Burmistrza Warty i władze gminy oraz po prostu jej mieszkańców.

Od czego się zaczęło? – szczerze powiedziawszy nie wiem, bo zaczęłam się przyglądać działaniom młodych ludzi od niedawna. Wiem natomiast, że na pewno znaczącą rolę we wszystkich działaniach ma nauczycielka Szkoły Podstawowej w Warcie, polonistka i wieloletnia wicedyrektorka szkoły p. Beata Łuczak. To ona jest spiritus movens większości działań. Ona też potrafi zmotywować i zaangażować młodzież do działania, poszukiwania, prac badawczych i twórczych. I nie jest to jednorazowa akcja, bo co roku pojawiają się nowe przedsięwzięcia i nowi młodzi ludzie biorą w nich udział.

Co się udało dzięki tej obywatelsko-patriotycznej aktywności? Naprawdę wiele – niżej prezentuję tylko niektóre działania:

- Młodzież okresowo porządkuje i utrzymuje w czystości teren starego cmentarza żydowskiego;
- Zorganizowano akcję posadzenia w różnych miejscach Warty 1000 żonkili – symbolu powstania w Getcie Warszawskim, jednocześnie symbolizujących nadzieję i odrodzenie;

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

- Dzięki pracy badawczej, jaką wykonali uczniowie, na portalu WARTONALIA, powstał folder „Zapisani w pamięci – losy mieszkańców Gminy Warta w czasie II wojny światowej; pokazuje on mieszkańców Gminy Warta, którzy byli ofiarami II wojny światowej (zginęli, zostali zamordowani). Dzięki trwającym cały czas pracom badawczym prowadzonym przez uczniów zbiór ten jest systematycznie uzupełniany. <https://wck.documaster.pl> Dostęp do tego folderu: *Login*: Czytelnik Gość; *Hasło*: Warta;
- Uczniowie biorą udział w wielu ogólnopolskich konkursach związanych np. z pamięcią o Holokauście, historią Żydów w Polsce, itp. piszą prace literackie, kręcą filmy, opracowują słuchowiska i prezentacje multimedialne. Są na przykład stałymi uczestnikami Ogólnopolskiego Konkursu Tematycznego "Nasi sąsiedzi Żydzi" w Chmielniku i rok rocznie zostają jego laureatami;
- Uczniowie mają okazję uczestniczyć w wielu interesujących spotkaniach ze znanymi ludźmi – ich gościem był np. kilka lat temu Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar.
- Od kilku lat co roku przy udziale uczniów Szkoły Podstawowej

w Warcie organizowany jest projekt edukacyjny „Pamięć o naszych sąsiadach”. Autorką projektu jest p. Beata Łuczak i jest on realizowany jako efekt współpracy kilku instytucji: Gmina Warta, Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, Archiwum Państwowego w Łodzi Stowarzyszenia im. Ireneusza Ślipka.

- Na rynku w Warcie odstonięto tablicę pamiątkową poświęconą mieszkańcom Gminy Warta, którzy zginęli podczas II wojny światowej. Od kilku lat w tym miejscu około 9 maja organizowany jest Wieczór Pamięci, w którym biorą udział nie tylko młodzi ludzie, ale i Władze Gminy.

W maju tego roku miałam okazję brać udział w tym ostatnim wydarzeniu, ponieważ wyjątkowo kończyło się ono podsumowaniem konkursu literackiego "OPOWIEMY CI ICH HISTORIE... opowiadania inspirowane losami mieszkańców Gminy Warta – ofiar II wojny światowej". Muszę przyznać, że było to dla mnie niesłychane przeżycie. Od bardzo dawna bowiem nie miałam okazji uczestniczyć w tak wzruszającym spotkaniu. Podczas Wieczoru Pamięci widać było

autentyczne zaangażowanie młodzieży, dało się wyczuć ich przejęcie i wzruszenie oraz to, że identyfikują się z tym, co robią.

Prawdziwą i wielką przyjemnością okazała się też praca w jury konkursu. Uczestnicy musieli stworzyć historię inspirowaną losami mieszkańców Gminy Warta, których nazwiska znajdują się we wspomnianym już wcześniej zasobie internetowym WARTONALIA – Zapisani w pamięci. Wielu z nich wybierało jako bohaterów opowiadań członków swoich rodzin, których nie mieli okazji poznać. Wielu udział w konkursie sprowokował do rozmów z dziadkami i pradziadkami o tym, jak się żyło podczas wojny, jak wyglądała Warta, czy inne miejscowości w gminie. Jeszcze inni młodzi twórcy zainteresowali się losami zupełnie nieznanych sobie osób, które kiedyś mieszkały na terenie gminy. Efekty wyobraźni i dociekań historycznych młodych pisarzy były zaskakujące i wzruszające, dlatego pragnę się nimi podzielić. Nie tylko po to, by docenić ich pracę, ale przede wszystkim po to, aby pokazać, iż dobrze rozumiana i prowadzona edukacja patriotyczna i obywatelska uczy również, a może przede wszystkim empatii i zrozumienia innych. I nie jest ważne, że autorów opowiadań i ich bohaterów dzielił dziesiątki lat, kultura, w której się

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

wychowali, czy rzeczywistość, w której żyją, bo jak mówi p. Beata Łuczak – opiekunka i inspiratorka większości działań, o których wspominałam „Przywołaliśmy do pamięci 216 ofiar naszej małej ojczyzny – tych, którym wojna przerwała życie, którzy zginęli w walce, w obozach zagłady czy na własnym podwórku. Dla nas nie jest ważne, kim byli – bogaci czy biedni, sławni czy zwykli, chrześcijanie czy Żydzi. W obliczu śmierci wszyscy byli równi... w naszej pamięci też!”

Zachęcam do lektury prac laureatek konkursu – NAPRAWDĘ WARTO.

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*Zdjęcia z zasobów prywatnych p. Beaty Łuczak oraz Stowarzyszenia im. Ireneusza Ślipka
na rzecz dialogu polsko-żydowskiego*

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*I miejsce - Otylia Rzepnicka – Szkoła Podstawowa im. kpt. pil. Stanisława Skarżyńskiego
w Warcie*

„Przez dziurę w murze”

Sierpień 1942 roku. Warta to małe miasteczko, w połowie żydowskie. O takich miasteczkach mówi się sztetl.

Czasem wydaje mi się, że świat w rzeczywistości nie jest taki jak powinien. Od trzech lat wojna niszczy nasze życie, a ja nie rozumiem, z jakiego powodu tak jest i dlaczego. Przecież każdy z nas ma prawo do wolności, spokoju i bezpieczeństwa.

Jestem czterolatkiem, który lubi bawić się na podwórku, biegać za motylami i zbierać małe kamyki. Mam na imię Józef, ale dla najbliższych jestem Jutek.

To nie jest zwykły dzień. Słońce świeci, ale jego blask nie rozświetla wszystkiego. Dziś jednak nie czuję się jak zwykle. Atmosfera jest dla mnie gęsta i ponura. Jakby intuicja podpowiadała, że wydarzy się coś niedobrego. Mama nie pozwala mi być długo samemu na dworze. Ale obraz, który widzę, trzyma mnie w miejscu. Tak jakby chciał, abym został i poczekał na coś. Przez dziurę w starym, ceglany murze widzę coś, co sprawia, że moje serce bije szybciej, a w brzuchu czuję dziwne klucie. Zza muru dochodzą dziwne dźwięki, a w powietrzu unosi się smutek. Obok cmentarza żydowskiego, na którym często bawię się z moimi kolegami, widzę wysokiego mężczyznę. Zbliżył się do bramy, wchodzi na teren cmentarza i zaczyna kopać w ziemi dół. Z upływem czasu dziura staje się wielka i głęboka. Mężczyzna ten wygląda jak mój tata, gdy pracuje w ogrodzie, ale jego twarz jest poważna, ramiona napięte. Jest wyraźnie zdenerwowany i zaniepokojony. Tak samo jak ja. Dlaczego kopie? Po co mu ta dziura? A może to pogrzeb? Nigdy nie byłem na żadnym pogrzebie, nie wiem, jak wygląda. Zaintrygowany czekam, co się stanie. Wówczas dostrzegam wóz, na nim stara koldra, na której leży młoda kobieta. Jest biała jak śnieg, a obok niej leży małe dziecko, które wygląda jak mój młodszy brat, ale nie płacze. Kobieta wydaje dźwięki, które nie brzmią jak śmiech ani jak płacz. Wydaje mi się, że mówi coś do siebie. Nie rozumiem tych słów. Może to jakiś nowy język, którego nie znam? Czasem ciężko pojękuje. Stoję tam wpatrzony w tę scenę, czując, że coś jest „bardzo nie tak”. Zauważyłem drugiego mężczyznę stojącego obok wozu. To chyba żandarm z miejskiego posterunku. W dłoniach trzyma coś, co wygląda jak długi kij. Serce mi bije, a w żołądku czuję pustkę, jakbym nic nie jadł przez

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

kilka dni. Jest mi niedobrze! Próbuję przywołać moją mamę, ale gardło mi się zaciska. Chcę, żeby była blisko, żeby wszystko było normalne. Ale nie jest, a ja nie potrafię odejść. Nagle rozlega się huk. Strzał! Krzyczę jakby wewnątrz siebie. Dlatego nikt mnie nie słyszy? Może to jest tylko zły sen i to się nie dzieje? Może zaraz, podczas tego nocnego koszmaru, przytuli mnie moja mama? Nic z tych rzeczy. Głowa kobiety leżącej na wozie opada na bok, a dziecko nie rusza się. W moim małym sercu zaczyna rodzić się coś, czego nie rozumiem. Przez dziurę w murze widzę, jak wysoki pan z jakąś kobietą (skąd ona tutaj?) przenoszą tych dwoje z wozu. Są jak postacie z baśni, ale to nie jest bajka jaką opowiada mi i mojemu rodzeństwu mama na dobranoc. To nie jest baśń o *Królewnie Śnieżce* ani *Śpiącej królownie*, która będzie czekała położona w wozie na swojego księcia. To coś strasznego, co dzieje się na moich oczach. Coś przeokropnego, coś czego nie umiem wytłumaczyć. Wiem, że powinienem uciekać, ale nie mogę oderwać wzroku. Coś w środku mówi, że to ważne, że muszę to zobaczyć. Chociaż nie rozumiem, co tak naprawdę się dzieje. Patrzę, jak kładą ich do dołu. Ziemia jest ciemna, a niebo szare. Czuję, że coś we mnie się łamie, ale nie potrafię tego nazwać jakimkolwiek uczuciem. Gdy wszystko się kończy, żandarm wsiada na rower i odjeżdża, a ja zostaję sam z tym, co widziałem. Nie wiem, co to znaczy. Nie wiem, dlaczego się to stało. Cały czas myślę o tym dziecku, które nie płakało, chociaż powinno. Mój rozum tego nie pojmuje. Moje serce nie chce tego zrozumieć. Wracam do domu, ale nie potrafię bawić się jak zwykle. Patrzę na swoich kolegów, ale ich śmiech wydaje mi się daleki, jakby pochodził z innego świata. Myślę o młodej kobiecie i jej dziecku.

Na drugi dzień przy śniadaniu słyszę, jak tatuś opowiada mamie o uciekinierce z wackiego getta. Uciekała ze swym noworodkiem. Chciała uniknąć wywózki do obozu zagłady w Chełmnie nad Nerem. Została pochowana wczoraj. Nazywała się Chana Roza Fridman.

- Dziecko jeszcze nawet nie miało nadanego imienia – ze smutkiem powiedział tatuś.
- Nieszczęśliwy los spotkał tę młodą Żydówkę, miała tylko 27 lat. To żona Michała Fridmana, prawda? – zapytała ze łzami w oczach mama.
- Tak, pochodziła z rodziny Złoczewskich. Była córką Jakoba i Goldy. Z tego co pamiętam, Złoczewscy mieli siedmioro dzieci. Chana była gospodynią domową – dopowiadał tata.

Rodzice długo rozmawiali. Czy to ta pani, którą widziałem wczoraj? Czy mówili o tym maleństwie? Do tej pory nie wiedziałem, jak wygląda śmierć. Teraz już wiem!

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*

Czasami, gdy zamykam oczy, widzę ich twarze. Kiedy kładę się spać, w mojej głowie pojawiają się czarno-białe obrazy, jak stare zdjęcia. Myślę o tych, którzy odeszli. O ludziach, którzy byli szczęśliwi, a teraz ich nie ma. Może to nie jest tylko historia, którą widziałem przez dziurę w murze. Może to jest część mnie, część mojego dzieciństwa, które na zawsze będzie miało swoje tajemnice. Nie rozumiem, dlaczego w świecie jest tyle smutku. Dlaczego niektórzy ludzie muszą zniknąć. Ale wiem, że muszę pamiętać. Muszę trzymać tę historię w moim sercu! Nie opowiedziałem jej nawet mojej mamie ani tacie... tym bardziej moim kolegom. Nie wiem, czy oni by to zrozumieli, czy czuliby tak jak ja.

A teraz kiedy zasypiam (choć nie jestem już małym chłopcem), czuję, że moje serce ma swoją własną historię.

3

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*II miejsce - Zuzanna Nowak – Szkoła Podstawowa im. kpt. pilota Stanisława Skarżyńskiego
w Warcie*

„Mówią na mnie Hadasa”

Imię nadała mi moja matka Rika Bajrach. Urodziłam się w 1889 roku w Dobrej koło Turku. Serce sprawiło, że zamieszkałam z mężem w Warcie nad Wartą. Mój mąż to Hemie Łęczycki.

Warta - o takich miasteczkach mówi się sztetl. Nasz dom znajduje się przy odchodzącej od Rynku ul. Klasztornej, pod numerem 6, naprzeciwko klasztoru oo. Bernardynów. Mieszkamy skromnie: wejście z ulicy, korytarz... na lewo drzwi do naszego pokoju - jest tam drewniana podłoga, na środku stół, po prawej stronie mamy szafę, po lewej łóżko i okno na ulicę. Dalej znajduje się wejście do drugiego pomieszczenia, gdzie jest gliniane klepisko, kuchnia oraz wyjście na podwórkę. A na podwórzu stajnia, w której trzymamy dwa konie. Jest tam również nasz wóz z półokrągłym dachem. Mój mąż zbiera zamówienia od warchich sklepikarzy i jeździ do Łodzi. Przywozi najlepsze towary... wedle zamówień. Ja mam swój stragan, który rozkładam w dni targowe. Sprzedaję tkaniny.

Mamy dziesięcioro dzieci. Jeden z synów, Iechcak, wyemigrował w 1936 roku do Netanii w Palestynie, żeby uczyć się rolnictwa (Ale czy się uczył? Tego nie wiem). Kolejny, Leon, jest żołnierzem. Gabryś jest niski, ma 150 cm wzrostu (taka jego uroda). Nad życie kocha konie. Jest jeszcze Michał i nasza najmłodsza pociecha, czyli Heniek. Mamy też pięć dziewczynek. Najstarsza jest Minia... potem Chana i Hinda - obie są wysokie, myślą trochę inaczej i wymagają od nas więcej uwagi. No i nasze dwie piękności – Fajgele i Ruchcia. Mam ich dziesięcioro, a w wakacje nawet jedenaścioro, ponieważ wtedy odwiedza nas syn mojej siostry – Leon Weintraub. Przyjeżdża do nas z Łodzi. Najczęściej spędza czas z Heńkiem - są w podobnym wieku.

Żyjemy skromnie, więc na co dzień jemy chleb posypany cukrem. Ale w szabas (w dzień święty) rano odbywa się rytualna kąpiel w mykwie. Budynek mykwy znajduje się niedaleko naszej chałupki... przy ul. Garnarskiej. Po kąpieli wszyscy ubieramy czyste ubrania i wracamy do domu. Zawsze, ale to zawsze, kiedy już jesteśmy w domu, okazuje się, że Chana zostawiła w mykwie swoją ulubioną chustkę. (Nie przeszkadza mi to. Nie gniewam się na córkę i z uśmiechem wracam po jej nakrycie głowy.) Następnie jemy rosół i rybę.

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

Później nasze dzieci bawią się w chowanego na sianie, na stryszku, na który wchodzi się po drabinie. To jest również miejsce, gdzie śpią. Jak ja lubię te ich okrzyki podczas zabawy. Uwielbiam przyglądać się, tym igraszkom.

Po kolacji idziemy do synagogi – to przepiękny, okazały budynek. Odnoszę wrażenie, że góruje nad wszystkimi innymi w naszym miasteczku. W jego centrum wisi duży żyrandol z białego materiału. Po bokach stoją słupy drewniane, grube na 60 cm, zabezpieczone drewnianą barierką podpierają drewnianą galerię i sufit – też drewniany. Ołtarz główny jest na wschodniej ścianie. Podtrzymują go dwa drewniane lwy z otwartymi paszczami. Zwierzęta te symbolizują siłę żydowskiej wiary. Przy ołtarzu są ułożone ukośnie dwie tablice z przykazaniami. Ściany synagogi udekorują płaskorzeźby. Po bokach stoją świece, które swoim migoczącym ciepłym światłem ogrzewają serca modlących się.

31 sierpnia 1939 roku, nikt nawet nie pomyślałby o tym, co spotka nas następnego dnia. Zasnęliśmy spokojnie. W koszmarach nie przeczuwaliśmy, że kolejny poranek przyniesie same okropności. Obudziły nas przerażające dźwięki – krzyki oraz huki. Byłam bardzo zdezorientowana. Szybko wybiegłam na ulicę, żeby sprawdzić, co się dzieje. Na dworze było strasznie ponuro, wręcz sivo. Ktoś podpalił naszą ukochaną Wartę! Ogień zajął prawie całe miasteczko! Płonął ratusz, zabudowa okolic rynku i synagoga. Niemcy!! To Niemcy wtargnęli do Warty!!! Spalili wszystkie żydowskie księgi i przedmioty rytualne. Zdevastowali nawet cmentarz znajdujący się przy synagodze. Każdy kolejny dzień był walką o lepsze jutro.

Najważniejsze jest, żeby utrzymać się przy życiu. Niemcy tworzą getto wyznaczone ulicami: 20 Stycznia, 1 Maja, Paszkowskiego, Sadową, 15 Grudnia, Kaliską oraz Piekarską. Tam trafiamy i my!! Od tego momentu nie mamy kontaktu z resztą rodziny... z tymi, którzy wyjechali z Warty przed pierwszym wrześniem 1939 roku. Wewnątrz getta panują surowe warunki, a życie codzienne jest pełne trudności i niebezpieczeństw. Wraca do nas nasz syn Leon. Podczas kampanii wrześniowej został ranny w walkach pod Skierniewicami. Stracił lewe przedramię, amputowali mu je w szpitalu Czerwonego Krzyża w Warszawie. Z jednej strony jestem szczęśliwa, że mam go przy sobie, a z drugiej... Teraz on dzieli naszą niedolę.

22 sierpnia 1942 roku – dzień, który zmienił losy naszej rodziny. Hitlerowcy zbierają wszystkich mieszkańców getta na warkim rynku. Zgromadzonych dzielą na dwie grupy. W jednej mąż, Chana, Hinda i ja... w drugiej pozostałe moje dzieci – Leon, Fajgele i Ruchcia. Ludzie szepeczą coś o wyjeździe.

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

- Mamo, jedziemy gdzieś? Gdzie jedziemy?- pyta mnie zadowolona Hinda, widząc dwie nadjeżdżające ciężarówki. Nie wiem, co odpowiedzieć. Wiele razy słyszałam o obozie zagłady. Sama nie rozumiem, co się dzieje.

- Tak, córciu, jedziemy na krótką przejażdżkę – odpowiadam po krótkim namyśle, okłamując, bo wiem, jak mogłaby zareagować.

- A gdzie są Leon, Fajgele i Ruchcia? – pyta zdziwiona Hinda.

- Oni będą jechać za nami, w drugiej ciężarówce – odpowiadam, uspokajając dziewczynę. Teraz widzę Fajgele... Stoi w tej drugiej grupie. Rozmawia z gestapowcem. Co ona robi? Biegnie... Rzuca mi się na szyję z płaczem:

- Mamusiu, nigdy was nie zostawię!!!

Teraz jesteśmy już w ciężarówce, a ja zadaję sobie cały czas to samo pytanie: „Co z nami będzie? Dokąd nas wiozą?”

Na szczęście nie muszę martwić się o Minię, Gabrysia i Michała, bo na początku drugiej wojny światowej uciekli do Białegostoku, stamtąd do ZSRR. Wmawiam sobie, że jest im lepiej niż nam. Tak mi łatwiej.

*

Dziś wiemy, jak potoczyły się losy Hadasy i jej bliskich, którym nakazano wsiąść do ciężarówki.

Hadasa, jej mąż i córki: Hana, Chinda, Fajgele oraz Ruchcia zginęli w Chełmnie nad Nerem.

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*III miejsce - Magdalena Kurcbuch - Szkoła Podstawowa im. Władysława Łokietka
w Rossoszycy*

„Ostatnia parafia”

Kiedy proboszcz parafii Brodnia, ksiądz Adam Fijałkowski, wziął do ręki kolejny numer „Echa Sieradzkiego i Zduńskowolskiego” z 26 lutego 1934 r. ze smutkiem przeczytał informację: „ZGON KSIĘDZA. W dniu 21b.m. zmarł na atak serca proboszcz parafii Rossoszycy, śp. ks. Wacław Linowiecki, przeżywszy lat 52”.¹ Znał księdza Wacława, w samym kościele pod wezwaniem św. Wawrzyńca był już wcześniej podczas sierpniowych odpustów. Nie wiedział jeszcze, że za kilka dni to on, decyzją księdza biskupa, obejmie probostwo w Rossoszycy.

W drodze na nowe miejsce wrócił ksiądz Adam wspomnieniami nad Wisłę do rodzinnego Dobrzynia, gdzie 13 X 1885 r. przyszedł na świat. Oczymy duszy przywołał obrazy ukochanych rodziców: Konstancji i Stanisława. To oni nauczyli go miłości do Boga i bliźniego. Ile to już czasu minęło od opuszczenia rodzinnego gniazda? Najpierw Włocławek i sześćoletnie studia, potem kolejne parafie i pełnienie funkcji wikarego w: Lubieniu Kujawskim, Ruszycach, Radomsku, Stawie, Iwanowicach i jeszcze raz – przez rok – w Radomsku.

Pierwsze probostwo księdza Fijałkowskiego to Dąbrowa Wielka, a druga była parafia w Brodni, do której przybył w 1929 r.

Teraz pora na Rossoszyce. Rok 1934. „ Jak mi tu będzie? Ile potrwa moja posługa w tym małym skrawku sieradzkiej ziemi?” – myślał ksiądz, patrząc na trójnawowy, zbudowany w stylu późnobarokowym, z drewna modrzewiowego na planie krzyża kościółek. „Będę modlił się do dobrego Boga za fundatorkę tego Bożego Domu – Maksymilianę Pstrokońską z Szembeków” – złożył duchową deklarację kapłan. Wokół świątyni rozłożyły się lipy. Szumią pięknie. Zdaje się, że powtarzają za Janem z Czarnolasu: „Gościu, siadź pod moim liściem, a odpoczniesz sobie!”

Ludziom żyło się tu ciężko. Jako opału używano torfu, którego pokłady znajdowały się w „Ralewach” i na Chorążce. Torf palił się powoli, nie dawał dużego płomienia, lecz żarząc się, wydzieliał dużo ciepła i ogień długo się trzymał. W niedziele i święta przed wejściem do kościoła ustawiały się szpalery żebraków, często kalekich ubranych w łachmany. Ksiądz Adam chętnie wsłuchiwał się w głosy swoich parafian. Wielu z nich żaliło się na ciężki los, zwłaszcza boleśnie wspomniano tragedię, która dotknęła Rossoszyce w 1929 roku.

¹ [Wsie regionu sieradzkiego: Rossoszycy](#)

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

- Rozpętała się szalona burza. W ciągu trzech kwadransów niebo było rozświetlone jaskrawymi błyskawicami, którym towarzyszyła kanonada nieustających piorunów. Około 40 uderzyło w ciągu krótkiego czasu, wzniciając kilka pożarów. Ich ofiarą padło kilkanaście zagrod wiejskich. Prócz tego pewna ilość sztuk bydła została zabita, zaś jeden chłopak stajenny odniósł kontuzję – opowiadała pani Józefa, jedna z mieszkanki wioski, a łzy spływały jej po policzkach.

Częstym gościem księdza Fijałkowskiego był nauczyciel tutejszej Szkoły Powszechnej, Franciszek Jamroga. To z nim proboszcz toczył ożywione rozmowy o niezwykłym zdarzeniu, które zaszło na terenie parafii w r. 1937. Pisano o tym nawet w gazetach! Na gruntach wsi Rossoszyca pewien gospodarz wyorał okazały, srebrny puchar. Kmiotek nie zgłosił go nigdzie. Szczęśliwym trafem o fakcie dowiedział się starosta K. Łazarski i spowodował wydobycie z rąk niepowołanych. Był to puchar srebrny, pięknej, barokowej, grawerskiej roboty. Na monetach widniały wizerunki królów i panujących środkowej Europy od 1570 do 1694 r. Rozmówcy zastanawiali się, jak taki obiekt znalazł się na rossoszyckiej ziemi.

- August II Sas stoczył bitwę ze Szwedami pod Kaliszem. Może wtedy puchar zgubiono lub, co jest bardzo prawdopodobne, w jakimś popłochu srebra królewskie zakopano. A w ogóle na Kalisz i Sieradz wiodła droga z Dreżna do Warszawy, za panowania obu Augustów Sasów często odbywana przez nich – wyjaśniał obecność znaleziska pan Jamroga. Ksiądz Adam także pracował w szkole – uczył religii.

Mijają lata. Ksiądz Fijałkowski „wrasta” w społeczność Rossoszyce. Jest lubiany i szanowany. Spokojne życie kończy się o świcie 1 września 1939 r. Na pobliską Zduńską Wolę spadają hitlerowskie bomby. Rozpoczyna się piekło II wojny światowej. 1 września 1939 r. wypadł w piątek. Był to piękny, słoneczny i ciepły dzień, rozpoczęcie nowego roku szkolnego. Dzieci przyszyły do szkoły w Rossoszyce odświętnie ubrane. Nauczyciele ustawili dzieci w dwuszeręgi i kierownik szkoły Pan Jamroga oznajmił:

- Rano Niemcy napadły na Polskę. Przyjdźcie do szkoły dopiero w poniedziałek. Obecny podczas spotkania ksiądz Fijałkowski inicjuje „Pod Twoją Obronę...”

Niestety, w poniedziałek do szkoły nikt przyjść już nie mógł. Sobota w Rossoszyce była jeszcze spokojna. W niedzielę od świtu szosa od Warty przez Rossoszyce do Szadku zapełniona była wojskiem i uciekinierami. Na polach przy szosie oraz na podwórkach domów, pełno było uciekinierów, wozów i koni. Około godziny jedenastej od strony Warty nadleciała grupa około 12 niemieckich dwusilnikowych bombowców. Leciały nisko 150 — 200 m nad ziemią. Samoloty rzucały bomby i prowadziły ogień z karabinów maszynowych. Ich celem nie były zabudowania (ucierpiało tylko kilka domów), lecz wojsko i uciekinierzy. Było wielu zabitych

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

i rannych. Palilo się kilka domów w rejonie cmentarza, rozbite wozy konne i samochody. Wskutek wybuchu jednego z pocisków doszło do naruszenia bryły kościoła. Od pocisku został uszkodzony jeden węgiel. Przerazony ksiądz Fijałkowski modli się żarliwie do patrona kościoła: „Święty Wawrzyńcze, Męczenniku, prosz za nas. Módl się za nami u Jezusa Pana, wstawiaj się za nami.” Panika, strach, zamęt! Ksiądz Adam nie opuścił swoich wiernych, lecz trwał przy nich, niosąc im duchowe wsparcie w tych mrocznych czasach.

7 września 1939 szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy Reinhard Heydrich zainicjował zaplanowaną na masową skalę ludobójczą operację „Tannenberg”. Jej celem była eliminacja „polskich warstw przywódczych”. – Wymiar nienawiści do księży był wprogramowany w tę strategię. Eliminacja polskiego duchowieństwa katolickiego ma też miejsce w Okręgu Rzeszy Kraj Warty utworzonej przez Niemców na terytorium okupowanej Wielkopolski. Ksiądz Adam wiedział, że i jego dosięgną prześladowania. Dotarły do niego smutne wiadomości o aresztowaniu księdza Stefana Petrykowskiego, proboszcza tutejszej parafii w l. 1928 – 1931 i wywiezieniu go do Sachsenhausen. Niemcy zaarrestowali także kierownika szkoły, Franciszka Jamrogę. Znane było księdzu rozporządzenie Artura Greisera, prowadzącego politykę „*Ohne Gott, ohne Religion, ohne Priesters und Sakramenten*” - „*Bez Boga, bez religii, bez kapłana i sakramentu*” - formalnie delegalizujące Kościół katolicki.

6 października 1941 roku, piękna polska złota jesień w Rossoszycy. Lipy wokół świątyni z lekka opadają przebarwionymi na żółto liśćmi. Ksiądz widzi ten malowniczy obraz z okien plebanii. Po chwili jego wzrok przykuwają zbliżający się do budynku niemieccy żandarmi. Słychać głośnie uderzenia wojskowych butów. „Więc to dziś?” – westchnął duchowny. „Co będzie z tą świątynią? Co ze mną uczynią? Zastrzelą na miejscu? Zabiorą? Dokąd?” Po kilku godzinach ksiądz Adam zostaje zawieziony do Konstantynowa, do obozu przejściowego. Tam z innymi duchownymi przebywa kilkanaście dni. 30 października bardzo już wycieńczony wraz z innymi współwięźniami zostaje umieszczony w pociągu. Słyszy, że prawdopodobnie jadą do Dachau. Ta nazwa nie jest księdzu Adamowi obca. Duchowny domyśla się celu tej podróży. W oczach smutek, ale i głęboka wiara. Usta poruszają się w modlitwie „Ojcze nasz...”. Pociąg rusza...

Ksiądz Adam Fijałkowski (numer 28270) został zagazowany w Dachau 4 maja 1942 r. (13.05.1942 data „świadczenia śmierci” KL Dachau).

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

Marlena Karaś

Małgorzata Żuchowska

- doradczynie metodyczne w CREWŁ w Sieradzu

INNOWACJA PEDAGOGICZNA

Moje miasto (moja miejscowość) i okolica w historii i legendzie

Dziedzictwo kulturowe regionu jest i zawsze będzie bardzo ważnym nośnikiem różnorodnych wartości, które stanowią podstawę rozwoju jednostki ludzkiej, jej wychowania i kształcenia. Młody człowiek, już po ukończeniu edukacji na poziomie podstawowym, powinien mieć świadomość tego, że na kulturę i dziedzictwo narodowe składa się dorobek duchowy i materialny tworzony na przestrzeni wieków przez poszczególnych ludzi, żyjących w różnych zakątkach naszego kraju; że każdy, nawet najmniejszy region kształtuje dzieje całego narodu. Głównym założeniem innowacji jest przekazanie dzieciom podstawowej wiedzy o ich małej ojczyźnie, jej historii, położeniu geograficznym, zabytkach, tradycjach, walorach turystycznych. Przedstawiona propozycja jest przykładem korelowania wiedzy z różnych przedmiotów, takich jak język

polski, historia, geografia, wiedza o społeczeństwie, plastyka, informatyka, lekcje wychowawcze.

Adresatami mogą być uczniowie kl. I - VIII jak również uczniowie szkół ponadpodstawowych.

Czas realizacji: cały rok szkolny.

Głównym celem innowacji jest rozwijanie u uczniów postaw patriotycznych związanych z tożsamością regionalną poprzez poznanie swojego regionu i jego historii.

Cele szczegółowe innowacji:

- poznawanie własnego regionu, tj. historii, dziedzictwa kulturowego, środowiska przyrodniczego, tradycji, jako części Polski i Europy,
- dostrzeganie piękna najbliższej okolicy, jej walorów turystycznych i krajoznawczych,
- kształtowanie poczucia przynależności do środowiska szkolnego, regionalnego,
- kształtowanie postaw patriotycznych związanych z tożsamością regionalną,
- przygotowanie do dojrzałego życia w strukturach regionalnych, narodowych, państwowych i europejskich,

- upowszechnienie zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej oraz podnoszenie sprawności fizycznej,
- rozbudzanie zainteresowania turystyką,
- kształtowanie pozytywnego wizerunku rzemiosła i wykwalifikowanej pracy zawodowej związanej z historią regionu,
- promowanie aktywności, wyobraźni i kreatywności uczniów oraz ich zdolności artystycznych,
- poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego,
- poprawa atrakcyjności zajęć edukacyjnych,
- rozwijanie umiejętności pracy w zespole, budowanie więzi koleżeńskich,
- wspomaganie rodziny i szkoły w procesie wychowania.

Propozycje działań:

1. Opowiadanie twórcze związane z legendą dotyczącą Twojej miejscowości.
2. Prezentacja multimedialna na temat, np.:
 - *Znani wielunianie i ich krótkie biografie,*
 - *Śladami wieluńskich Żydów.*
3. Odkrywanie znaczenia herbów Twojej miejscowości/gminy/powiatu, np. w formie gazetki.

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

4. Wystawa *Moja miejscowość na starych pocztówkach* – przy współpracy np. z muzeum.
5. Konkurs fotograficzny – *Piękno i walory turystyczne mojej miejscowości*.
6. Konkurs literacki – *Tragiczne losy Wielunia – opowiadanie twórcze z dawnych lat*.
7. Konkurs plastyczny – *Dawne zawody w moim regionie w wizji artystycznej*.
8. Historia wieluńskiej kolejki wąskotorowej – wystawa zdjęć, gazetka, prezentacja.
9. Rajd rowerowy szlakiem najciekawszych miejsc w Twojej okolicy.
10. Prezentacja multimedialna na temat *Moja szkoła dawniej i dziś*.

Przewidywane efekty:

Uczniowie będą chętnie uczestniczyć w planowanych zajęciach, bowiem sposób ich realizacji zakłada wykorzystanie aktywnych, nowoczesnych metod nauczania, pozwoli na przekazywanie wiadomości w ciekawej, atrakcyjnej formie oraz na wyjście z nauką poza mury szkoły. Catoroczna praca w ramach realizacji innowacji będzie rozwijać wśród młodych ludzi zainteresowanie własnym regionem, będzie mobilizować do systematycznego, ciągłego zgłębiania wiedzy na temat ich małej ojczyzny, umocni więzi ze społecznością lokalną.

Ponadto:

Uczniowie:

1. Poznają swój region w aspekcie historycznym, przyrodniczym, turystycznym,
2. Zrozumieją potrzebę ochrony przyrody i zabytków,
3. Chętniej i świadomiej będą uczestniczyć w działaniach na rzecz środowiska lokalnego,
4. Udoskonalą swoje umiejętności prezentowania wiedzy i zdobytych informacji w różnorodny sposób, (m.in. poprzez opowiadanie twórcze, ekspresję artystyczną, posługiwanie się środkami i narzędziami technologii informacyjnej),
5. Rozwiną swoje pasje i zainteresowania,
6. Nauczą się efektywnie współdziałać w zespole.

Szkoła:

1. Wzbogaci swoją ofertę edukacyjną,
2. Rozszerzy promocję placówki w środowisku lokalnym.

Il. Pixabay

Ewaluacja obejmie:

1. Analizę prac i wytworów uczniów,
2. Analizę dokumentacji,
3. Wyniki konkursów,
4. Bezpośrednią obserwację uczniów, ich zaangażowanie, postawy i zachowania,
5. Rozmowy z uczniami na temat zajęć, ich atrakcyjności – samoocena, refleksja,
6. Relację z przeprowadzonej innowacji na stronie internetowej szkoły, Facebooku, w mediach lokalnych.

Wyniki ewaluacji zostaną przedstawione Radzie Pedagogicznej w formie sprawozdania i posłużą jako wskazówka do dalszej pracy.

Bibliografia:

- Biłos Edward, *Regionalizm kreatywny w nowoczesnej szkole*, Częstochowa, Instytut Filozoficzno-Historyczny WSP 1998.
- Karaś Marlena, *Cudze chwalicie, swego nie znacie [...] S. Jachowicz (propozycja metodyczna dla klas IV i VI) w: Język polski w szkole IV-VI. Dydaktyka i ocenianie. Zeszyt 1 2003/2004*. Kielce, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP 2003.
- Lachowicz Indira, *Innowacje pedagogiczne. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa, IBE 2023.

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

*Małgorzata Kazimierczak -
doradczyni metodyczna
w CREWŁ w Sieradzu*

Postawa obywatelska a odpowiedzialność za środowisko. Zasada zrównoważonego rozwoju.

Rola szkoły w kształtowaniu
świadomości obywatelskiej młodego
pokolenia jest ogromna.
Jako nauczyciel geografii skupię się
w poniższym artykule
na odpowiedzialności za region
i ojczyznę w oparciu o ZASADĘ
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.

Musimy sobie uświadomić, że każdy
obywatel ma wpływ na losy swojego
kraju i zaczyna się to od działalności
w skali lokalnej. Szkoła powinna
zachęcać uczniów do zaangażowania
w inicjatywy społecznościowe, takie jak
projekty ekologiczne, akcje
charytatywne czy wspieranie lokalnych
przedsięwzięć kulturalnych. Budowanie
świadomości, że małe działania
przyczyniają się do wielkich zmian,
kształtuje poczucie odpowiedzialności
za przyszłe pokolenia.

Współczesny świat staje przed wieloma
problemami, a jednym
z najważniejszych jest troska o stan
środowiska przyrodniczego.
Każdy obywatel ma wpływ na otaczającą
go przyrodę. Postawa obywatelska
w kontekście ekologii to nie tylko
przestrzeganie przepisów dotyczących
ochrony środowiska, ale przede
wszystkim odpowiedzialność
i odpowiedzialne podejmowanie decyzji.
Segregacja odpadów, oszczędzanie
wody i energii, ograniczanie plastiku
lub zabezpieczenie produkcji – to tylko
niektóre działania, które mogą
przyczynić się do stanu naszej planety.

Zrównoważony rozwój to klucz
do harmonijnego współistnienia
człowieka z przyrodą. Właściwa postawa
obywatelska oparta na tej zasadzie
oznacza połączenie troski o środowisko,
rozwój gospodarczy i dobro społeczne.
Nasza odpowiedzialność nie kończy się
na deklaracjach. Tylko poprzez
konsekwentne działania możemy
przyczynić się do lepszego stanu
środowiska dla nas samych
i dla przyszłych pokoleń.

Odpowiedzialna postawa obywatelska
wobec środowiska to nie tylko
jednorazowe działanie, ale codzienna
troska o otaczającą nas przyrodę.

Każdy człowiek może przyczynić się
do poprawy stanu środowiska
przyrodniczego poprzez proste,
ale skuteczne działanie.

Oto kilka sposobów:

1. Oszczędzanie zasobów naturalnych

• **Oszczędzanie wody** – zakręcanie
kranu podczas mycia zębów,
korzystanie z pryszniców, zbieranie
deszczówki do podlewania roślin.

• **Oszczędzanie energii** – gaszenie
światel w pomieszczeniach, w których
aktualnie nie przebywamy, korzystanie
z energooszczędnych żarówek,
odłączanie urządzeń od prądu, gdy nie
są one używane.

2. Ograniczenie produkcji odpadów

• **Segregacja śmieci** – wyrzucanie
odpadów do specjalnych pojemników,
kompostowanie odpadów
organicznych.

• **Unikanie plastiku** – wybieranie
produktów w ekologicznych
opakowaniach, korzystanie
z wielorazowych toreb i opakowań.

• **Recykling** – oddawanie
niepotrzebnych urządzeń elektrycznych.

3. Transport ekologiczny

• **Korzystanie z roweru lub
komunikacji miejskiej** zamiast
samochodu, jeśli jest to możliwe.

• **Współdzielenie przejazdów**
(carpooling), aby zmniejszyć emisję
spalin.

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

4. Odpowiedzialna konsumpcja

- **Kupowanie produktów sezonowych**, co zmniejsza ślad węglowy z transportu żywności.

- **Wybieranie produktów ekologicznych**, np. biodegradowalnych detergentów, kosmetyków bez mikroplastiku.

- **Unikanie marnowania jedzenia**, kupowanie i spożywanie żywności w ilości dostosowanej do własnych potrzeb. Przechowywanie żywności w sposób, który zapobiegnie jej psuciu.

5. Dbanie o przyrodę

- **Sadzenie drzew i roślin**, które produkują tlen i oczyszczają powietrze.

- **Niezaśmiecanie środowiska**, zabieranie swoich śmieci podczas spacerów, przebywania na plaży.

- **Ochrona zwierząt**, np. dokarmianie ptaków zimą, budowanie domków dla owadów zapylających.

Pamiętajmy, że choćby najmniejsza zmiana w naszym życiu, może dużo zrobić dla naszej planety.

*dr Sylwia Dęga - Frątczak -
nauczycielka konsultantka
w CREWŁ w Sieradzu*

Rola debaty w edukacji obywatelskiej i nie tylko

W Centrum Rozwoju Edukacji Województwa Łódzkiego w Sieradzu, w ramach cyklicznych spotkań edukacyjnych dla seniorów pod nazwą „Aktywny Senior - to TY!”, odbywają się debaty.

Powyższe zdanie brzmi jak informacja prasowa, komunikat radiowy, a nie jak wstęp do artykułu, który powinien traktować o „edukacji obywatelskiej rozumianej jako przygotowanie do świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania obywatelskiego”. Użycie w tym miejscu słowa *d e b a t a* jest jednak jak najbardziej na miejscu. Bo debata to drogowskaz ku takiemu właśnie świadomemu i odpowiedzialnemu zaangażowaniu obywatelskiemu. To droga, którą dociera się do celu, jakim jest owa obywatelskość. Debata jest możliwa tylko wtedy, gdy stoi obok drugi człowiek, ma konkretny pogląd na przedmiotową sprawę. Nie boi się konwersacji, rzeczowej dyskusji, a szczególnie - prezentacji własnych poglądów.

Poniżej przykłady debat międzypokoleniowych, *seniorzy kontra młodzież*, które odbyły się w ostatnich latach w Centrum Rozwoju Edukacji Województwa Łódzkiego w Sieradzu:

Pierwsza miała miejsce w dniu **13.02.2023 r.** i dotyczyła tematu **„Życie towarzyskie dawniej a dziś”**. Otwierał ją cytat: „Jedyne życie jakie ma sens, to życie towarzyskie” (Edward Dziewoński).

Uczestnikami wspomnianego spotkania byli uczniowie sieradzkich szkół ponadpodstawowych, członkowie Młodzieżowej Rady Miasta Sieradza, pracownicy Urzędu Miasta Sieradza i zainteresowani seniorzy.

Jej cele można ująć w następujących punktach:

- Prowadzenie dialogu seniorzy kontra młodzież jako budulec wspólnoty międzypokoleniowej;
- Wymiana poglądów, opinii oraz zrozumienie innego punktu widzenia,
- Próba odpowiedzi na pytanie: „Czy coś się zmieniło w spotkaniach towarzyskich na przestrzeni lat?”
- Jak wyglądały uroczystości rodzinne (imieniny, komunie, wesela) dawniej, a jak wyglądają dziś?

Il. Pixabay

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

- Codzienne życie towarzyskie dawniej a dziś. Z kim się chcemy spotykać? Jakiego wybieramy miejsce spotkań? Czy są to spotkania spontaniczne?
- Zapoznanie nowej osoby, partnera/ki dawniej a dziś. Podobieństwa i różnice.

Stwierdzono, że życie towarzyskie to nieodłączny element każdego pokolenia, kształtujący jego charakter. Wspominano "połowinki" i bale maturalne, zwrócono uwagę na modę - dawniej obowiązywała klasyka i skromność, a obecnie mamy wyszukane kreacje, czasem nawet zbyt śmiałe. Zdaniem jednej z senierek - obecna młodzież to fantastyczni, inteligentni ludzie, którzy mają wiele mocnych cech i umiejętności, jakich nigdy nie posiadali przedstawiciele poprzednich pokoleń. Do tego wniosku dołączyli się inni, którzy dodali, że młodzież w obecnych czasach jest śmiała, pewna siebie, dobrze odżywiona i aktywnie korzystająca z technologicznych zdobyczy.

Spotkanie odbyło się w przyjemnej atmosferze urozmaiconej okolicznościową wystawą oraz poczęstunkiem zasponsorowanym przez Urząd Miasta Sieradza.

Uczestnicy zgodnie przyznali o konieczności budowania relacji i wartości międzypokoleniowych poprzez kontynuowanie tego rodzaju spotkań z udziałem młodzieży.

I tak oto powstał pomysł, aby znów podyskutować i znów wymienić swoje poglądy.

Druga debata odbyła się dokładnie rok później - **13.02.2024 r.** i przewodził jej temat: **„Edukacja dawniej a dziś”**. Pojawił się również celny cytat: „Wiedzę możemy zdobywać od innych, ale mądrości musimy nauczyć się sami.” (Adam Mickiewicz) Podobni byli uczestnicy debaty. Prowadzenie przejęli już konkretni uczniowie uczęszczający do II LO im. Stefana Żeromskiego w Sieradzu i Młodzieżowej Rady Miasta Sieradza, a po stronie seniorów znaleźli się słuchacze Sieradzkiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku, Pani Alicja Nyziak - Prezes Polskiego Związku Niewidomych Koła Terenowego nr 19 w Sieradzu oraz osoby zainteresowane tematem.

Podobne też były cele spotkania:

- Prowadzenie dialogu seniorzy kontra młodzież jako budulec wspólnoty międzypokoleniowej;
- Wymiana poglądów, opinii oraz zrozumienie innego punktu widzenia;
- Próba odpowiedzi na pytania: Czy edukacja jest ważna w dzisiejszych czasach? Co się zmieniło? Jakiego jest podejście do nauki obecnie?
- Jak wyglądały klasy, ubiór szkolny, oceny, przybory szkolne, dziennik lekcyjny, wyposażenie szkół dawniej, a jak dziś?
- Podręczniki szkolne, książka w formie papierowej a e-book, audiobook?
- Dawniej: apele, obowiązkowe prace społeczne, kasy oszczędnościowe SKO, sześciodniowy tydzień szkolny, a obecnie?

Il. Pixabay

Il. Pixabay

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

W 2025 roku zaś...

Zaproszone strony reprezentowali:
uczniowie II LO im. S. Żeromskiego
w Sieradzu wraz z nauczycielem,
członkowie Młodzieżowej Rady Miasta
Sieradza – uczennica z I LO im.
K. Jagiellończyka w Sieradzu i uczeń
z Powiatowego Zespołu Szkół nr 1
w Sieradzu oraz uczniowie
ze Specjalnego Ośrodka Szkolno -
Wychowawczego im. J. Korczaka
w Sieradzu wraz z nauczycielem,
a drugą stronę - przedstawiciele
Uniwersytetu Trzeciego Wieku, radni
z Rady Miasta Sieradza i Rady Powiatu
Sieradzkiego oraz urzędnicy
z sieradzkiego magistratu.

Debatę poprzedziła prezentacja
multimedialna na temat motywu
przyjaźni w literaturze, po której
wywiązała się dyskusja i nastąpiła
wymiana poglądów. Przyjaźń podczas
tego spotkania była "odmieniana przez
wszystkie przypadki", a podczas
dyskusji stawiano wiele pytań o to, kto
jest przyjacielem, jak powinna wyglądać
przyjaźń, jak ją budować, czy kiedyś było
łatwiej budować przyjaźnię, oraz czy
w końcu przyjaźń jest możliwa między
dzisiejszą młodzieżą a seniorami?

*"...Przyjaźń to relacja bez dominacji. Nawet jeżeli ktoś jest starszy, bogatszy
w doświadczenia, zamożniejszy, bardziej popularny towarzyszko. W przyjaźni
to nie ma znaczenia. W przyjaźni nie wystawia się rachunków i nie płaci się
rachunków" – uważa Paweł Ploch (anglista, teolog, bibliotekarz)*

DEBATA MIĘDZYPOKOLENIOWA: SENIORZY KONTRA MŁODZIEŻ

TEMAT: „PRZYJAŹŃ DAWNIEJ A DZIŚ”

**Uczestnicy debaty: seniorzy, zainteresowane osoby,
uczniowie II LO im. Stefana Żeromskiego w Sieradzu,
Młodzieżowa Rada Miasta Sieradza**

**Prowadzący debatę: Daniela Danielewska-Matusiak,
dr Sylwia Dęga-Frątczak, Michał Sitarek - kierownik
Referatu Promocji UM Sieradza**

**MIEJSCE DEBATY:
SALA WYKŁADOWA CREWŁ
BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA
W SIERADZU,
UL. JAGIELLOŃSKA 2**

Projekt: CREWŁ w Sieradzu

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

To była naprawdę ciekawa debata, gdzie siła przyjaźni była porównywana między innymi do nitki, sznurka oraz liny, a uczestnicy spotkania z szacunkiem wymieniali między sobą swoje poglądy i popierali je ciekawymi argumentami.

Ktoś zapyta – w jakim celu takie wymiany poglądów, po co debaty? Odpowiedź łączy się właśnie z tematem edukacji obywatelskiej, bo zamieszczone powyżej zarysy przebiegu debat realizowanych w cyklu spotkań pn. „Aktywny senior – to Ty!” obrazują fakt, że debata międzypokoleniowa ma na celu wymianę poglądów, opinii, przemysłów oraz próbę zrozumienia innego punktu widzenia przez jej uczestników. Tu wyłania się rola debaty. Debata edukuje, kształtuje świadomego obywatela, który nie tylko „czyta ze zrozumieniem” świat, ale potrafi rozpoznać jego blaski i cienie. Potrafi wyciągać stosowne wnioski, stać go na refleksję, krytyczne spojrzenie, wreszcie – poszanowanie (może odmiennego) zdania innych. Wzięcie udziału w tego typu spotkaniach może pomóc młodemu człowiekowi nabrać odwagi by zabierać głos publicznie, werbalizować własne poglądy i wyrażać swoje racje na forum większego grona słuchaczy oraz oficjalnie przedstawiać merytoryczne uwagi.

Jeżeli współczesne środowiska oświatowe nie stworzą uczniowi przestrzeni do dialogu i nie nauczą, jak rozmawiać z zachowaniem kultury, norm moralnych i etycznych, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że ten młody człowiek zamknie się na dialog społeczny ujęty w słowa. Pozostanie mu wirtualna przestrzeń, ukrycie pod pseudonimem internetowym i anonimowy wpis.

Ktoś inny zapyta – to aż tak ważne, wymagające aż tak wiele zachodu? Ot, edukacja obywatelska... Jak ważnym jest tematem, pokazują plany ministerialne, które, obok kierunków oświatowych państwa, właśnie edukacji obywatelskiej oddają dwie godziny tygodniowo w planach lekcyjnych młodzieży od września 2025 r. „Edukacja obywatelska będzie to przedmiot, którego głównym celem będzie przygotowanie uczniów do świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania obywatelskiego w społeczeństwie demokratycznym”[1] – oby był to przedmiot prowadzony bezstronnie, niewykłany w polityczne gry i wolny od partyjnych uwarunkowań.

Oby nauczyciele uczący zagadnień wpisujących się w podstawę programową z edukacji obywatelskiej realizowali postulat „neutralności

światopoglądowej i politycznej, bo edukacja obywatelska ma uczyć, jak rozumieć bieżące wydarzenia i spory społeczne, a nie jak przyjmować określone poglądy. Szkoła ma być przestrzenią dialogu – miejscem, gdzie uczniowie uczą się rozpoznawać różne stanowiska, weryfikować informacje, prezentować opinie i szanować odmienne punkty widzenia”[2].

Zachęcam, by realizować te założenia przy użyciu debaty. Warto trudzić się, planować, zapraszać, wreszcie debatować i wyciągać wnioski. Życzę odwagi!

[1] Anita Skotarczak, Plany lekcji uczniów w całej Polsce będą wyglądać inaczej, w: <https://www.msn.com/pl-pl/styl-zycia/moda-i-uroda/1-wrze%C5%9Bnia-2025-du%C5%BCe-zmiany-w-szkole-plany-lekcji-uczni%C3%B3w-w-ca%C5%82ej-polsce-b%C4%99d%C4%85-wygl%C4%85da%C4%87-inaczej/>, [dostęp dn. 12.03.2025 r.].

[2] Katarzyna Mazur, Edukacja obywatelska od września 2025 roku. Tak wygląda podstawa programowa, w: <https://strefaedukacji.pl/edukacja-obywatelska-od-wrzesnia-2025-roku-tak-wyglada-podstawa-programowa/ar/c5p2-27410491#:~:text=Edukacja%20obywatelska%20od,2025%2C%2015%3A45>, [dostęp dn. 10.04.2025 r.].

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

*Ewa Ruszkowska -
nauczycielka konsultantka
w CREWŁ w Sieradzu*

Jak uczyć dzieci odpowiedzialności? Odkryj moc Teorii Wyboru w edukacji obywatelskiej.

W dzisiejszym świecie, dynamicznie zmieniającym się i pełnym wyzwań, kluczowe staje się wyposażenie młodych ludzi w narzędzia, które pozwolą im świadomie i odpowiedzialnie kształtować swoją przyszłość. Jak możemy wspierać uczniów w rozwijaniu poczucia sprawstwa i samosteroowności, budowaniu zdrowych relacji i stawianiu się aktywnymi obywatelami? Odpowiedź może kryć się w Teorii Wyboru Williama Glassera – koncepcji, która odświeża podejście do edukacji i wychowania.

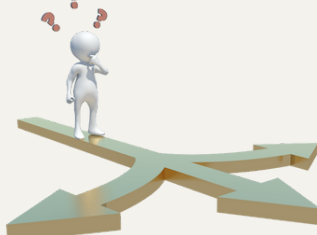
Czym jest Teoria Wyboru Williama Glassera?

Teoria Wyboru, której twórcą jest wybitny amerykański psychiatra William Glasser, to potężne narzędzie pozwalające zrozumieć motywacje ludzkich działań. W centrum tej teorii

leży przekonanie, że każdy z nas dokonuje wyborów, które determinują nasze życie. Glasser podkreśla, że jesteśmy wewnętrznie zmotywowani do zaspokajania pięciu podstawowych potrzeb genetycznych:

- Bezpieczeństwa emocjonalnego (przetrwania, jedzenie, schronienie),
- Zabawy/radości (śmiej, przyjemność, uczenie się poprzez zabawę),
- Wiary w siebie (wiara w to, że potrafią się uczyć),
- Więzy - Miłości i przynależności (relacje z innymi, akceptacja),
- Władzy/znaczenia i wolności (osiągnięcia, uznanie, kontrola, niezależność, autonomiczne podejmowanie decyzji).

Według Teorii Wyboru, przyczyną wielu trudności w relacjach międzyludzkich jest próba kontrolowania innych lub poddawanie się kontroli zewnętrznej. Glasser proponuje przesunięcie akcentu z zewnętrznych źródeł kontroli (nagrody, kary, przymus) na kontrolę wewnętrzną i samosteroowność.

Il. Pixabay

To właśnie zdolność do świadomej oceny własnych wyborów i ich konsekwencji pozwala budować trwałe i satysfakcjonujące relacje, a co za tym idzie – odpowiedzialnie wpływać na otaczający nas świat.

Teoria Wyboru w kontekście edukacji obywatelskiej

W kontekście edukacji obywatelskiej Teoria Wyboru staje się szczególnie wartościowa. Uczy, że między bodźcem a reakcją istnieje przestrzeń wolności i wyboru, jak podkreślał Viktor Frankl. Ta przestrzeń to nasza moc, to miejsce, w którym możemy wybrać właściwą odpowiedź, sprzyjającą naszemu rozwojowi i wolności. Uczenie dzieci odpowiedzialności za własne wybory to klucz do budowania społeczeństwa świadomych i zaangażowanych obywateli.

W praktyce szkolnej Teoria Wyboru koncentruje się na budowaniu u uczniów:

- *Umiejętności rozumienia siebie:* Poznanie własnych potrzeb, wartości i motywacji.
- *Zdolności do oceny własnych wyborów:* Uświadamianie sobie konsekwencji swoich decyzji i działań.

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

- *Skuteczności własnych działań w zakresie szkolnych obowiązków:* Przejmowanie odpowiedzialności za naukę i swoje zachowanie.

Zastosowanie Teorii Wyboru w edukacji oznacza tworzenie środowiska, w którym uczniowie są aktywnymi uczestnikami procesu nauki, a nie jedynie biernymi odbiorcami wiedzy. Zachęca do samodzielnego myślenia, zadawania pytań, poszukiwania rozwiązań i uczenia się na własnych błędach. Przekłada się to na rozwijanie takich cech jak:

- *Poczucie sprawczości:* Uczeń czuje, że ma wpływ na swoje życie i otoczenie.
- *Krytyczne myślenie:* Zdolność do analizy informacji i podejmowania przemyślanych decyzji.
- *Empatia:* Zrozumienie perspektyw innych ludzi i budowanie zdrowych relacji.
- *Rozwiązywanie konfliktów:* Umiejętność konstruktywnego radzenia sobie z trudnościami.

Jestem przekonana, że to podejście ma ogromny potencjał, by realnie zmienić jakość edukacji i przygotować młodych ludzi do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie. W mojej opinii są dwa filary, które stanowią o sile Teorii Wyboru, a jednocześnie są

niekiedy pomijane w tradycyjnym podejściu do edukacji:

Szczęście tu i teraz – budowanie lokalnej tożsamości i zaangażowania

Możliwość bycia szczęśliwym tu, gdzie się urodziłeś i mieszkasz – jest niezwykle ważne w kontekście edukacji obywatelskiej. Często skupiamy się na globalnych perspektywach czy odległych ideałach, zapominając, że prawdziwa zmiana i spełnienie zaczynają się od najbliższego otoczenia. Teoria Wyboru pokazuje, że nasze podstawowe potrzeby (miłość i przynależność, władza/znaczenie, wolność, zabawa) mogą być zaspokajane właśnie w naszej lokalnej społeczności.

Uczenie dzieci doceniania miejsca, w którym żyją, angażowania się w jego życie i dostrzegania możliwości rozwoju na miejscu, to budowanie solidnych fundamentów patriotyzmu lokalnego. Dzieci, które czują się szczęśliwe i spełnione w swojej małej ojczyźnie, będą bardziej skłonne dbać o nią, uczestniczyć w jej życiu i aktywnie wpływać na jej rozwój. To przekłada się na konkretne działania: od dbania o czystość środowiska, przez udział w lokalnych inicjatywach, po budowanie silnych więzi społecznych. To jest

właśnie esencja odpowiedzialnego obywatelstwa – poczucie, że jesteśmy częścią czegoś większego i mamy na to wpływ.

Odpowiedzialność za własne zachowanie – klucz do poczucia sprawstwa i samostereowności.

Konieczność nauczania dziecka, że jest odpowiedzialne za swoje zachowanie – to sedno Teorii Wyboru w praktyce wychowawczej. Glasser jasno pokazuje, że nasze zachowania to nasze wybory, a co za tym idzie, ponosimy za nie konsekwencje. Przejście od myślenia "on mnie zdenerwował" do "wybrałem/wybrałam, by się zdenerwować" jest fundamentalną zmianą perspektywy.

W szkole oznacza to, że przestajemy koncentrować się na karaniu za "złe" zachowania, a zaczynamy pomagać uczniom zrozumieć, co stoi za ich wyborami i jakie są ich skutki. Zamiast pytać "dlaczego to zrobiłeś?", lepiej zapytać "co chciałeś osiągnąć tym zachowaniem?" lub "jakie były konsekwencje Twojego wyboru dla Ciebie i dla innych?".

To uczy refleksji, empatii i proaktywnego myślenia o przyszłości. Dzieci, które rozumieją, że ich

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

zachowanie jest ich wyborem, stają się bardziej świadome, niezależne i zmotywowane do podejmowania konstruktywnych decyzji. To przygotowuje ich do życia, gdzie będą musiały samodzielnie radzić sobie z wyzwaniami i brać odpowiedzialność za swoje życie zawodowe, osobiste i obywatelskie.

Te kluczowe aspekty rzeczywiście mają moc przemieniania zarówno jednostek, jak i całych społeczności.

Zaproszenie na szkolenia z cyklu
"Jak uczyć dzieci odpowiedzialności?"

Chcesz dowiedzieć się więcej o praktycznym zastosowaniu Teorii Wyboru w codziennej pracy z uczniami? Interesuje Cię, jak budować u dzieci poczucie odpowiedzialności i rozwijać ich potencjał w duchu samostereowności?

Zapraszamy serdecznie w nowym roku szkolnym na nasz webinar oraz kurs online "Jak uczyć dzieci odpowiedzialności?", podczas którego zgłębimy tajniki Teorii Wyboru Williama Glassera i przedstawimy konkretne strategie, które możesz zastosować w swojej klasie. Dowiesz się, jak:

- Tworzyć w szkole atmosferę opartą na zaufaniu i wzajemnym szacunku.

fot. Ewa Ruszkowska

- Motywować uczniów do wewnętrznej dyscypliny i zaangażowania.
- Uczyć ich odpowiedzialności za swoje działania i konsekwencje.
- Wspierać rozwój umiejętności społecznych i emocjonalnych.

Dołącz do nas i odkryj, jak Teoria Wyboru może odmienić Twoje podejście do edukacji, inspirując zarówno Ciebie, jak i Twoich uczniów do pełniejszego i bardziej świadomego życia! Czy jesteś gotów/gotowa podjąć wyzwanie i nauczyć swoich uczniów, jak świadomie wybierać własną drogę ku odpowiedzialności i wolności?

fot. Ewa Ruszkowska

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

Ewa Ruszkowska -
nauczycielka konsultantka
w CREWŁ w Sieradzu

Inwestycja w odpowiedzialność i w dobrostan – jak pięć potrzeb Williama Glassera może wzmocnić każdą szkołę

W obliczu dynamicznych zmian społecznych i wyzwań stojących przed młodym pokoleniem, rola szkoły wykracza daleko poza sam transfer wiedzy. Staje się ona kluczowym miejscem kształtowania postaw, budowania odporności psychicznej i przygotowywania młodych ludzi do aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym. W kontekście kierunków polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2025/2026, które akcentują rozwój kompetencji kluczowych, dobrostan psychiczny uczniów i wzmocnienie roli wychowawczej szkoły, warto zwrócić uwagę na inspirującą perspektywę, jaką oferuje Teoria Wyboru Williama Glassera.

Teoria Wyboru, opierająca się

na założeniu, że ludzie są wewnętrznie zmotywowani do zaspokajania swoich podstawowych potrzeb, stanowi potężne narzędzie do zrozumienia zachowań uczniów i projektowania skutecznych interwencji wychowawczych. Dla dyrektorów szkół, zrozumienie tych potrzeb otwiera drogę do skuteczniejszego monitorowania działań nauczycieli oraz wspierania ich w pracy z klasami w taki sposób, aby promować zaangażowanie w naukę i kształtować prawdziwą odpowiedzialność.

Zastanówmy się, jak pięć fundamentalnych potrzeb emocjonalno-motywacyjnych według Williama Glassera może stać się kompasem dla Państwa działań:

Pięć potrzeb Glassera jako drogowskaz dla dyrektorów:

1. Potrzeba bezpieczeństwa (przetrwania):

Co to oznacza dla ucznia:

Uczeń potrzebuje czuć się bezpiecznie fizycznie i psychicznie. Dotyczy to zarówno bezpieczeństwa fizycznego w szkole, jak i poczucia ochrony przed oceną, wyśmiewaniem czy stresem.

Inspiracja dla Dyrektora:

Jest to podstawowa potrzeba, której

zaspokojenie jest warunkiem koniecznym dla efektywnej nauki i rozwoju pozostałych potrzeb. Dyrektor powinien dbać o to, aby szkoła była miejscem wolnym od przemocy, agresji i nękania. Nauczyciele powinni być szkoleni w zakresie budowania pozytywnego klimatu klasy i umiejętności zarządzania emocjami. Warto monitorować, czy procedury bezpieczeństwa są przestrzegane, a uczniowie czują się swobodnie w wyrażaniu swoich obaw. Zapewnienie bezpiecznego środowiska jest absolutną podstawą dla realizacji wszelkich celów edukacyjnych i wychowawczych. Kierunki polityki oświatowej zawsze kładą duży nacisk na bezpieczeństwo w szkołach, dlatego dyrektor musi być liderem w tworzeniu przestrzeni, gdzie każdy uczeń czuje się chroniony i szanowany.

2. Potrzeba zabawy i radości:

Co to oznacza dla ucznia:

Uczenie się poprzez zabawę, radość z odkrywania, kreatywność i poczucie humoru to naturalne motory rozwoju. Dzieci uczą się efektywniej, gdy proces ten jest angażujący i przyjemny.

Inspiracja dla Dyrektora:

Czy programy nauczania i metody pracy nauczycieli zawierają elementy grywalizacji, eksperymentowania,

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

projektów badawczych? Czy na lekcjach jest miejsce na humor i spontaniczność? Dyrektor może zachęcać nauczycieli do poszukiwania innowacyjnych metod nauczania, które angażują uczniów i sprawiają, że nauka staje się przyjemnością. Monitoring może obejmować obserwację lekcji pod kątem aktywności uczniów i ich zaangażowania.

W polityce oświatowej 2025/2026 akcentowana jest potrzeba rozwijania kreatywności i umiejętności współpracy – a zabawa jest do tego doskonałym narzędziem.

3. Potrzeba wiary w siebie/znaczenia (osiągnięć):

Co to oznacza dla ucznia:
Uczniowie dążą do poczucia kompetencji, bycia ważnym, wpływowym i docenianym. Chcą czuć, że mają kontrolę nad swoim życiem i że ich wysiłek ma sens.

Inspiracja dla Dyrektora:

Dyrektor powinien analizować, czy nauczyciele stwarzają uczniom realne możliwości do odnoszenia sukcesów, nawet tych małych. Czy doceniają ich postępy, a nie tylko oceniają wyniki końcowe? Czy uczniowie mają możliwość wyboru zadań, projektów, metod pracy? Czy mogą wpływać na życie klasy lub szkoły

poprzez samorząd uczniowski, kółka zainteresowań, projekty społeczne? Monitorowanie, czy nauczyciele oferują zróżnicowane formy aktywności, które pozwalają każdemu dziecku poczuć się kompetentnym, jest kluczowe dla rozwijania poczucia sprawczości i odpowiedzialności za własną naukę. To bezpośrednio wpisuje się w dążenie do personalizacji kształcenia i rozwijania autonomii ucznia.

4. Potrzeba więzi (miłości i przynależności):

Co to oznacza dla ucznia:
Každy uczeń pragnie czuć się akceptowany, kochany i przynależać do grupy – zarówno w klasie, jak i w szkole. Poszukuje pozytywnych relacji z rówieśnikami i nauczycielami.

Inspiracja dla Dyrektora:

Wychodząc naprzeciw tej potrzebie, Dyrektor może monitorować, czy nauczyciele tworzą atmosferę wzajemnego szacunku i akceptacji w klasie. Czy wspierają integrację, zachęcają do pracy w grupach, promują projekty angażujące całą społeczność szkolną? Jakie programy wychowawczo-profilaktyczne są realizowane, by przeciwdziałać wykluczeniu i budować więzi? Upewnijcie się, że nauczyciele rozumieją znaczenie budowania relacji jako fundamentu

efektywnej nauki i pozytywnej dyscypliny. Zgodnie z założeniami polityki oświatowej 2025/2026, która akcentuje rozwój kompetencji społecznych i emocjonalnych, stworzenie środowiska, w którym uczniowie czują się bezpieczni i akceptowani, jest priorytetem.

5. Potrzeba władzy i wolności:

Co to oznacza dla ucznia:

Dzieci i młodzież pragną autonomii, możliwości dokonywania wyborów i decydowania o sobie. Chcą czuć, że mają wpływ na to, co robią, zamiast być jedynie wykonawcami poleceń.

Inspiracja dla Dyrektora:

Zastanówcie się, na ile nauczyciele dają uczniom przestrzeń na swobodne myślenie, samodzielne rozwiązywanie problemów i wyrażanie własnych opinii. Czy model pracy sprzyja samodzielnemu planowaniu nauki? Czy uczniowie mają wpływ na zasady panujące w klasie? Oferowanie uczniom realnych, choć ograniczonych, możliwości wyboru (np. sposobu prezentacji wiedzy, tematu projektu, miejsca do pracy) wzmacnia ich poczucie odpowiedzialności za własne działania. Dyrektor może monitorować, czy w planach pracy wychowawczej klas widoczne są elementy uczenia się przez wybór i konsekwencje. Jest to istotne

Forum Edukacyjne

LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

dla kształtowania postaw proaktywnych, które są fundamentem aktywnego obywatelstwa.

Monitorowanie i wspieranie odpowiedzialności

Dyrektor, który rozumie i promuje spełnianie tych pięciu potrzeb, tworzy fundament dla rozwoju odpowiedzialności uczniów. Kiedy uczniowie czują się akceptowani (przynależność), mają wpływ na swoje działania (władza), mogą dokonywać wyborów (wolność), czerpią radość z nauki (zabawa) i czują się bezpiecznie (przetrwanie) – wówczas są naturalnie bardziej skłonni do przejmowania odpowiedzialności za swoje zachowanie, za naukę i za swoje miejsce w społeczności.

Monitorowanie działań nauczycieli w tym kontekście nie powinno być kontrolą, lecz wspieraniem i inspirowaniem.

Może ono obejmować:

- Obserwację lekcji pod kątem zaangażowania uczniów, stosowanych metod i budowania relacji.
- Analizę planów pracy wychowawców klas pod kątem uwzględniania potrzeb uczniów.

fol. Ewa Ruszkowska

fol. Ewa Ruszkowska

- Rozmowy z nauczycielami na temat ich strategii motywacyjnych i sposobów budowania odpowiedzialności.
- Szkolenia z zakresu Teorii Wyboru i jej praktycznego zastosowania.
- Zachęcanie do wymiany dobrych praktyk wśród grona pedagogicznego.

Inwestycja w zrozumienie i zaspokajanie podstawowych potrzeb emocjonalno-motywacyjnych uczniów to inwestycja w przyszłość edukacji. W dobie, gdy określone na rok szkolny 2025/2026 kierunki polityki oświatowej Państwa dążą do wzmocnienia roli wychowawczej szkoły, budowania kompetencji przyszłości i wspierania dobrostanu psychicznego młodzieży, Teoria Wyboru Williama Glassera oferuje Państwu gotowy, sprawdzony model. To nie tylko przepis na bardziej efektywną naukę, ale przede wszystkim na wychowanie odpowiedzialnych, świadomych i szczęśliwych obywateli.

Zachęcam Państwa do stania się liderami tej zmiany w Państwa szkołach!

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

Beata Kuc - Mazurek
nauczycielka bibliotekarka
w CREWŁ w Sieradzu

EDUKACJA OBYWATELSKA W SZKOLE

Zestawienie bibliograficzne (wybór od 2000r.) sporządzone w oparciu o zbiory Biblioteki Pedagogicznej w Sieradzu i Filii

Wydawnictwa zwarte (książki):

1. *Drama wzmacnia: metoda dramy w edukacji antydyskryminacyjnej i obywatelskiej* / [redakcja merytoryczna Małgorzata Winiarek-Kołucka]. - [Wydanie 2 zmienione]. - Warszawa: Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-Klatka, 2016. ISBN 978-83-931433-3-7
Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 122885; (1 egz.)
Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 35426; (1 egz.)
Wypożyczalnia Wieruszów: sygn. 23751; (1 egz.)
Wypożyczalnia Łask: sygn. 32114; (1 egz.)
Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 36411; (1 egz.)
Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 45900; (1 egz.)
2. *Edukacja obywatelska w szkole: teoria i praktyka* / Janusz Korzeniowski, Małgorzata Machałek. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. ISBN 978-83-01-16695-3
Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 33932; (1 egz.)
3. *Kim jestem, kim mogę być?: poradnik wychowawczo-dydaktyczny ścieżek edukacyjnych: dla klasy V w szkole podstawowej: materiały pomocnicze dla nauczycieli - zbiór ćwiczeń [...]* / Barbara Bleja-Sosna. - Toruń: Wydawnictwo BEA-BLEJA, [2000]. ISBN 83-87303-58-5
Czytelnia Sieradz: sygn. 106841-Czyt.; (1 egz.)
4. *Kim jestem, kim mogę być?: poradnik wychowawczo-dydaktyczny ścieżek edukacyjnych: dla klasy VI w szkole podstawowej: materiały pomocnicze dla nauczycieli - zbiór ćwiczeń [...]* / Barbara Bleja-Sosna, Maria Składanowska. - Toruń: Wydawnictwo BEA-BLEJA, [2000]. ISBN 83-87303-64-X
Czytelnia Sieradz: sygn. 106842-Czyt.; (1 egz.)

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

5. *KOSS - Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej: wiedza o społeczeństwie w gimnazjum: podręcznik i ćwiczenia zgodne z nową podstawą programową kształcenia ogólnego. Cz. 1 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - Warszawa: "Civitas": Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2009. ISBN 978-83-896234-6-1*

Czytelnia Sieradz: sygn. 117497-Czyt.; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 34431 - 34432; (2 egz.)

Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 41653 - 41654; (2 egz.)

6. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej - KOSS : jak oceniać uczniów?: wskazówki dla nauczycieli do części I i II / Tomasz Merta, Alicja Pacewicz. - Wydanie 3. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2005.*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113843-Czyt.; (1 egz.)

7. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej - KOSS : program nauczania wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum / oprac. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, cop. 2005. ISBN 83-89240-25-4*

Sieradz: sygn. 113844-Czyt.; (1 egz.)

8. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: podręcznik i ćwiczenia dla uczniów gimnazjum: wersja podstawowa. Cz. 1 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wyd. 4, uzup.]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2006. ISBN 83-914507-6-7*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113836-Czyt.; (1 egz.)

9. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: podręcznik i ćwiczenia dla uczniów gimnazjum: wersja podstawowa. Cz. 2 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wydanie 7]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2006. ISBN 83-89623-20-X*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113837-Czyt.; (1 egz.)

10. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: podręcznik i ćwiczenia dla uczniów gimnazjum: wersja rozszerzona. Cz. 1 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wydanie 8]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2006. ISBN 83-914507-7-5*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113840-Czyt.; (1 egz.)

11. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: podręcznik i ćwiczenia dla uczniów gimnazjum: wersja rozszerzona. Cz. 2 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wydanie 8 popr.]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2006. ISBN 83-89623-01-3*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113841-Czyt.; (1 egz.)

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 30-DW; (1 egz.)

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

12. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: scenariusze lekcji do nauczania wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum: wersja podstawowa. Cz. 1 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2003. ISBN 83-89240-09-2*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113838-Czyt.; (1 egz.)

13. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej: scenariusze lekcji do nauczania wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum: wersja podstawowa. Cz. 2 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wydanie 7]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2004. ISBN 83-89240-17-3*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113839-Czyt.; (1 egz.)

14. *Kształcenie obywatelskie w szkole samorządowej : scenariusze lekcji do nauczania wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum: wersja rozszerzona. Cz. 2 / red. Alicja Pacewicz, Tomasz Merta. - [Wydanie 6 rozszerz.]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2004. ISBN 83-89240-16-5*

Czytelnia Sieradz: sygn. 113842-Czyt.; (1 egz.)

15. *Leksykon wiedzy o państwie i konstytucji / Wiesław Skrzydło. - Warszawa: "Graf-Punkt", 2000. ISBN 83-87988-64-2*

Czytelnia Sieradz: sygn. 106797-Czyt.; (1 egz.)

Czytelnia Zduńska Wola: sygn. 38364-Czyt.; (1 egz.)

16. *Praca z uczniem zdolnym na zajęciach lekcyjnych z wiedzy o społeczeństwie: poradnik dla nauczycieli / Lidia Pasich, Jolanta Gwóźdź. - Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2013.*

ISBN 978-83-62360-23-9

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 119164 - 119166; (3 egz.)

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 34208 - 34210; (3 egz.)

Wypożyczalnia Wieruszów: sygn. 22997 - 22999; (3 egz.)

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 22029 - 22038; (10 egz.)

Wypożyczalnia Łask: sygn. 31290; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 35366 - 35368; (3 egz.)

Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 43881 - 43883; (3 egz.)

17. *Prawa człowieka w edukacji globalnej - źródła, wiedza, praktyka: materiały dla nauczycieli / Karolina Kudyba, Małgorzata Wojnarowska. - Kraków: Fundacja Kultury Chrześcijańskiej Znak, 2012.*

ISBN 978-83-924687-6-9

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 34232; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieruszów: sygn. 23029; (1 egz.)

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 22150; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 35361; (1 egz.)

Czytelnia Sieradz: sygn. 119242-Czyt.; (1 egz.)

18. *Psychologiczne portrety młodych obywateli: rozwojowe i podmiotowe uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży* / Anna M. Zalewska, Beata Krzywosz-Rynkiewicz. - Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, cop. 2011. ISBN 978-83-89281-97-5

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 119569; (1 egz.)

19. *Samorządność wczoraj i dziś: wychowanie do społeczeństwa obywatelskiego* / red. nauk. Andrzej Murzyn. - Kraków: "Impuls", 2011. ISBN 978-83-7587-559-1

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 118273; (1 egz.)

Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 43351; (1 egz.)

20. *Szkolny słownik wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie* / Jerzy Pilikowski; red. Łukasz Wordliczek. - Kraków: "Zielona Sowa", 2004. ISBN 83-7389-403-9

Czytelnia Sieradz: sygn. 112662-Czyt.; (1 egz.)

21. *Wiedza o społeczeństwie: klasa I i II: scenariusze lekcji* / Irena Kuczałek, Daniela Ura, Maria Urban. - Warszawa: "Żak" - Wydawnictwo Edukacyjne Zofii Dobkowskiej, 2000. ISBN 83-88287-31-1

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 31327; (1 egz.)

22. *Wiedza o społeczeństwie: poradnik dla nauczycieli liceów i techników* / Włodzimierz Sochacki. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2003. ISBN 83-88409-82-4

Czytelnia Sieradz: sygn. 110120-Czyt.; (1 egz.)

23. *Wiedza o społeczeństwie: program nauczania dla liceum ogólnokształcącego (w zakresach podstawowym i rozszerzonym), liceum profilowanego i technikum (w zakresie podstawowym)* / Zbigniew Smutek, Janusz Maleska. - Rumia: "Operon", 2003. (Szkoła XXI), ISBN 83-7390-165-5

Czytelnia Sieradz: sygn. 3647-DW-Czyt.; (1 egz.)

24. *Wiedza o społeczeństwie: program nauczania w liceach i technikach: zakres podstawowy* / Włodzimierz Sochacki. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002. ISBN 83-89023-03-2

Czytelnia Sieradz: sygn. 3562-DW-Czyt.; (1 egz.)

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

25. *Wiedza o społeczeństwie: wybrane scenariusze lekcji dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum: zakresy podstawowy i rozszerzony* / Piotr Bogdanowicz [et al.]. - Gdynia: "Operon", 2003. (Szkoła XXI), ISBN 83-7390-007-1
Czytelnia Sieradz: sygn. 110729-Czyt.; (1 egz.)

26. *Wiedza o społeczeństwie: wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym: podręcznik dla gimnazjum* / Tadeusz Orłowski, Hanna Konopka. - Warszawa: "Graf-Punkt", cop. 2000.

ISBN 83-87988-40-5

Wypożyczalnia Łask: sygn. 28664; (1 egz.)

27. *Wiedza o społeczeństwie: zakresy podstawowy i rozszerzony: przewodnik dla nauczyciela liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum* / Jarosław Bonecki, Zbigniew Smutek, Antonina Telicka-Bonecka. - Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, 2002. (Szkoła XXI)

ISBN 83-7382-008-6

Czytelnia Sieradz: sygn. 110727-Czyt.; (1 egz.)

28. *Wiedza o społeczeństwie w gimnazjum: testy i krzyżówki* / Adam Łazar. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej: "Civitas", 2004. ISBN 83-89623-03-X ("Civitas")

Czytelnia Sieradz: sygn. 113846-Czyt.; (1 egz.)

29. *Wirtualne państwo jako przestrzeń edukacji obywatelskiej: studia z etnografii internetu* / Grzegorz Stunża. - Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, 2018. (Kontinuum)

ISBN 978-83-65155-21-4

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 123320; (1 egz.)

30. *Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym: podręcznik: gimnazjum* / Felicja Kalinowska. - Piła: Felicja Kalinowska - "Efka", Wydawnictwa Szkolne, 2000. ISBN 83-913292-5-9

Czytelnia Sieradz: sygn. 106560-Czyt.; (1 egz.)

31. *Wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym: zeszyt ćwiczeń: gimnazjum: III etap edukacyjny* / Felicja Kalinowska. - Piła: Felicja Kalinowska - "Efka", Wydawnictwa Szkolne, 2000.

(Polska, Nasz Dom), ISBN 83-913292-1-6

Czytelnia Sieradz: sygn. 106561-Czyt.; (1 egz.)

32. *Wychowanie obywatelskie: wiedza o społeczeństwie: ćwiczenia dla gimnazjalistów* / Konstanty Adam Wojtaszczyk, Piotr Załęski. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002.

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

ISBN 83-89023-01-6

Czytelnia Sieradz: sygn. 109147-Czyt.; (1 egz.)

33. *Wychowanie obywatelskie: wiedza o społeczeństwie: podręcznik dla gimnazjalistów* / Konstanty Adam Wojtaszczyk, Piotr Załęski. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002.

ISBN 83-88409-36-0

Czytelnia Sieradz: sygn. 109146-Czyt.; (1 egz.)

34. *Wychowanie obywatelskie: wiedza o społeczeństwie: poradnik metodyczny dla nauczycieli gimnazjów* / Teresa Puchalska-Klejment. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2003.

ISBN 83-88409-84-0

Czytelnia Sieradz: sygn. 110119-Czyt.; (1 egz.)

35. *Wychowanie obywatelskie: wiedza o społeczeństwie: program nauczania w gimnazjum* / Konstanty Adam Wojtaszczyk, Piotr Załęski. - Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002.

ISBN 83-89023-02-4

Czytelnia Sieradz: sygn. 3587-DW-Czyt.; (1 egz.)

36. *Wychowanie obywatelskie gimnazjum: program nauczania: III etap edukacyjny* / Felicja Kalinowska. - [Wyd. 2]. - Piła: "Efka", Wydawnictwa Szkolne, 2000. ISBN 83-902059-8-X

Czytelnia Sieradz: sygn. 106547-Czyt.; (1 egz.)

37. *Z demokracją na ty - edukacja prawna i obywatelska: wiedza o społeczeństwie - zakres podstawowy i rozszerzony* / [pod red. Tomasza Merty; aut. Marek Cichocki et al.]. - Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej: "Civitas", 2002. ISBN 83-914507-0-8 (Civitas)

Czytelnia Sieradz: sygn. 109287-Czyt.; (1 egz.)

38. *Zagrożeni "niegościnną" rzeczywistością* / Mariusz Z. Jędrzejko, Tomasz Kozłowski. - Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA, 2020. ISBN 978-83-7545-959-3

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 124494; (1 egz.)

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

*Beata Kuc - Mazurek
nauczycielka bibliotekarka
w CREWŁ w Sieradzu*

EDUKACJA OBYWATELSKA W SZKOLE

Zestawienie bibliograficzne (wybór od 2000r.) sporządzone w oparciu o zbiory Biblioteki Pedagogicznej w Sieradzu i Filii

Wydawnictwa ciągłe (artykuły z czasopism):

1. ASTERIKS i Obeliks: pra-europejczycy : scenariusz zajęć / Anna Buchner. W: Polonistyka. 2011, nr 8, s. 62-65.
2. BUDŻET obywatelski szkołą demokracji i uczestnictwa dla najmłodszych: studium przypadku / Edyta Widawska. W: Pedagogika Społeczna. 2017, nr 3, s. 177-201.
3. BUDŻET obywatelski w szkole / Danuta Elsner, Grażyna Widera. W: Dyrektor Szkoły. 2016, nr 5, s. 52-53.
4. "CO jest lepsze? pies czy kot?": dociekania filozoficzne w kształtowaniu kompetencji obywatelskich dzieci / Agata Świdzińska. W: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. 2020, nr 4, s. 13-24.
5. DZIECI obywatele / Elżbieta Trojan. W: Nauczanie Początkowe. 2014/2015, nr 3, s. 104-106.
6. DZIECIĘCE obywatelstwo : między prawami dziecka a rzeczywistością / Ewa Jarosz. W: Pedagogika Społeczna. 2018, nr 4, s. 183-206.
7. EDUKACJA małych obywateli / Kalina Sikora. W: Guliwer. - 2013, nr 4, s. 83-85.
8. EDUKACJA prawna we współczesnej szkole / Violetta Kopińska. W: Wychowanie na co Dzień. 2013, nr 1/2, s. 37-41.
9. EUROPA a podstawa / Mirosław Sielatycki. W: Dyrektor Szkoły. 2017, nr 2, s. 28-30.
10. EUROPEJSKI Rok Obywateli w bibliotece / Dagmara Batóg, Paulina Posobiec. W: Bibliotekarz. 2014, nr 5, s. 21-23.

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

11. KIERUNKI debaty nad kształceniem obywatelskim w Niemczech w kontekście rozważań nad wzorcami obywatela, dojrzałością i kompetencjami / Aldona Wiktorska-Świącka. W: Kultura i Edukacja. 2013, nr 2, s. 56-81.
12. "MIĘDZY tradycją a nowoczesnością" kształcenie patriotyczne i obywatelskie w nowym wymiarze / Izabela Breguła. W: Życie Szkoły. 2019, nr 7, s. 16-20.
13. NASZA Ojczyzna / Iwona Ponikowska. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2010, nr 10, s. 38-39.
14. OBYWATEL dorosły uczeń / Piotr Janicki. W : Dyrektor Szkoły. 2007, nr 3, s. 23-25.
15. OBYWATEL Europy a jego tożsamość kulturowa / Katarzyna Kuziak. W : Wychowanie na co Dzień. 2008, nr 1/2, s.39-42.
16. OBYWATELSKA aktywność młodzieży w środowisku lokalnym / Elżbieta Ozga. W: Pedagogika Społeczna. 2007, nr 4, s. 109-121.
17. OBYWATELSKI model edukacji w rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy / Piotr Janicki. W: Dyrektor Szkoły. 2005, nr 1, s.22-25.
18. PARTYCYPACJA dzieci a rozwój zaangażowania obywatelskiego / Ewa Jarosz. W: Pedagogika Społeczna. 2016, nr 2, s. 67-87.
19. PLATOŃSKI program wychowania zdrowego obywatela / Daniel. W: Kwartalnik Pedagogiczny. 2017, nr 1, s. 161-176.
20. POZIOM wiedzy obywatelskiej gimnazjalistów a nowa podstawa programowa / Anna Wiłkomirska, Marta Pietrusińska. W: Kwartalnik Pedagogiczny. 2013, nr 2, s. 21-47.
21. PRZYGOTOWANIE ucznia do odpowiedzialności obywatelskiej / Marzena Kędra. W: Życie Szkoły. 2010, nr 2, s. 60-61.
22. SCENARIUSZ lekcji o samorządzie / Jacek Królikowski. W: Dyrektor Szkoły. 2014, nr 9, s. 60-62.
23. SYSTEM edukacji obywatelskiej w Polsce i na świecie / Anna Wiłkomirska, Anna Zielińska. W: Kwartalnik Pedagogiczny. 2012, nr 2, s. 47-64.
24. TOLERANCJA i patriotyzm w edukacyjnym procesie kształtowania społeczeństwa obywatelskiego / Jerzy Nikitorowicz. W: Pedagogika Społeczna. 2019, nr 3, s. 177-200.

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

25. WIKI - technologia w edukacji obywatelskiej dzieci / Nadija Kudykina. W: Opieka Wychowanie Terapia. 2012, nr 1/2, s. 50-52.

26. WYCHOWANIE obywatelskie w szkole / Jan Łysek. W: Nauczyciel i Szkoła. 2014, nr 2, s. 169-180.

27. ZNAM miejsce, w którym mieszkam! / Elżbieta Korczewska, Joanna Kozubek. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2017, nr 5, s. 8-13.

Beata Kuc - Mazurek
nauczyciel bibliotekarz
w CREWŁ w Sieradzu

EDUKACJA PATRIOTYCZNA W SZKOLE

Zestawienie bibliograficzne (wybór) sporządzone w oparciu o zbiory Biblioteki Pedagogicznej w Sieradzu i Filii

Wydawnictwa zwarte (książki):

1. *A to Polska właśnie: VIII Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury*: referaty, wypowiedzi, głosy w dyskusji, dokumenty programowe i metodyczne referaty: IV Ogólnopolski Zjazd Nauczycieli Regionalistów / [zespół redakcyjny et al.] Chrystian Chudzik. - Warszawa: Ruch Stowarzyszeń Regionalnych Rzeczypospolitej Polskiej; Wrocław: Wydawnictwo DTSK Silesia, 2007. ISBN 978-83-88976-49-0

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 32926; (1 egz.)

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 21181; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 34091; (1 egz.)

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 116497; (1 egz.)

2. *Czy z Polski możemy być dumni?* / Jerzy Pilikowski, Katarzyna Pawłowska, Alicja Grzegorzczak. - Kraków: "Rubikon", 2007. ISBN 978-83-89947-85-7

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 33690; (1 egz.)

3. *Dziecko w świecie wielkiej i małej Ojczyzny* / Kazimierz Denek, Bronisława Dymara, Wiesława Korzeniowska. - Kraków:

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

"Impuls", 2009. (Nauczyciele - Nauczycielom; 20)

ISBN 978-83-7587-152-4

Wypożyczalnia Łask: sygn. 31195; (1 egz.)

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 116350; (1 egz.)

4. *Kto ty jesteś? - Polak mały*: katechizm polskiego dziecka / Władysław Bełza; ilustracje Anita Zofia Siuda - Warszawa: Ex Libris Galeria Polskiej Książki, 2008.

ISBN 978-83-89913-66-1

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 23761; (1 egz.)

5. *Kto ty jesteś?* / Joanna Olech, Edgar Bąk. - Wydanie 2. - Warszawa: Wytwórnia, 2018.

ISBN 978-83-64011-56-6

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 35914; (1 egz.)

6. *Mazurek Dąbrowskiego oraz pieśni i piosenki patriotyczne* / opracowanie Karolina Cichocka. - Kraków: Wydawnictwo GREG, [2019].

ISBN 978-83-7517-947-7

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 23940; (1 egz.)

7. *Nastoletni uczniowie o demokracji: uwarunkowania społeczno-demograficzne i edukacyjne poglądów młodzieży* / Anna Zielińska. - Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, cop. 2008.

ISBN 978-83-235-0458-0

Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 42389; (1 egz.)

8. *Patriotyzm: czy to trudne?* / scenariusz i reżyseria Jakub Nowicki. - Kraków: Wydawnictwo WAM - Studio Inigo, [2011]. (Uwaga Życie!)

Poddębice Filmy. Wypożyczalnia: sygn. 46; (1 egz.)

Sieradz Filmy. Pracownia multimedialna: sygn. 910; (1 egz.)

9. *Patriotyzm* / scenariusz, reżyseria Dariusz Regucki; zdjęcia Andrzej Nakowski; wykonanie Maria Regucka. - Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2005.

Sieradz Filmy. Pracownia multimedialna: sygn. 245; (1 egz.)

10. *Polak mały: wiersze patriotyczne* / Anna Paszkiewicz; [ilustracje Magdalena Pilch] - Warszawa : Wydawnictwo SBM, cop. 2019.

Forum Edukacyjne LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

ISBN 978-83-8059-606-1

Wypożyczalnia Pajęczno: sygn. 24126; (1 egz.)

11. *Polskie symbole* / Dariusz Grochal. - Kraków: Księgarnia Wydawnictwo Skrzat Stanisław Porębski, cop. 2018. (Klub Małego Patrioty)

ISBN 978-83-7915-451-7

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 36489; (1 egz.)

Wypożyczalnia Wieluń: sygn. 36846; (1 egz.)

Wypożyczalnia Zduńska Wola: sygn. 46408; (1 egz.)

12. *Poradnik małego patrioty* / Marcin Przewoźniak; ilustracje Janusz Baszczak - Poznań: Publicat, cop. 2017. (Centrum Edukacji Dziecięcej) (Dzielni-Samodzielni)

ISBN 978-83-271-0285-0

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 36510; (1 egz.)

Wypożyczalnia Łask: sygn. 33035; (1 egz.)

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 124198; (1 egz.)

13. *Wartości, rodzina, szkoła: patriotyzm na co dzień i od święta*: materiały z Konferencji na temat edukacji patriotycznej i obywatelskiej, Kraków, 8 czerwca 2010 roku / pod red. Wojciecha Balińskiego. - Kraków: Księgarnia Akademicka, 2010.

ISBN 978-83-7638-067-4

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 33833; (1 egz.)

14. *Wizja polskiego patriotyzmu*: materiały z II konferencji o patriotyzmie zorganizowanej przez SZŻAK i MEN w Sejmie RP 29 listopada 2006 r. pod patronatem Prezydenta RP / [red. Mariusz Malinowski. - Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, cop. 2008.

ISBN 978-83-60814-28-4

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 115539; (1 egz.)

15. *Wychowanie a polityka: między wychowaniem narodowym a państwowym* / pod red. Witolda Wojdyły - Toruń: Wydaw. UMK, 1999.

ISBN 83-231-1028-X

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 32828; (1 egz.)

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 104292; (1 egz.)

16. *Wychowanie patriotyczne: pedagogika, polityka bezpieczeństwa, polityka historyczna* / pod red. Konrada Henninga. -

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, cop. 2017.

ISBN 978-83-7405-645-8

Wypożyczalnia Poddębice: sygn. 36320; (1 egz.)

17. *Wychowanie patriotyczne młodzieży* / Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy. Zakład Wychowania Obronnego. - Bydgoszcz: "Arcanus", 1995.

ISBN 83-901769-6-3

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 97129 - 97130; (2 egz.)

Czytelnia Sieradz: sygn. 97128-Czyt.; (1 egz.)

18. *Z biegiem Wisły: scenariusze zajęć o Polsce i polskiej tradycji: szkoła podstawowa i gimnazjum* / red. Magdalena Żywicka. - Warszawa: Wydawnictwo Harmonia, 2010. ISBN 978-83-7134-450-3

Wypożyczalnia Sieradz: sygn. 121012; (1 egz.)

Beata Kuc - Mazurek
nauczyciel bibliotekarz
w CREWŁ w Sieradzu

EDUKACJA PATRIOTYCZNA W SZKOLE

Zestawienie bibliograficzne (wybór) sporządzone w oparciu o zbiory Biblioteki Pedagogicznej w Sieradzu i Filii

Wydawnictwa ciągłe (artykuły z czasopism):

1. 7 [SIEDEM] otwartych pytań / oprac. Anna Raczyńska. W: *Edukacja i Dialog*. 2013, nr 7/8, s. 26-27.

2. APEL: lekcja patriotyzmu i historii w pigułce / Joanna Sałasińska-Andruszkiewicz. W: *Życie Szkoły*. 2013, nr 8, s. 16-17.

3. BIAŁO-czerwone: zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe w świetlicy / Klaudia Paclawska. W: *Świetlica w Szkole*. 2020, nr 1, s. 8-9.

4. "BIEŁ i czerwień", czyli o kształtowaniu postaw patriotycznych w edukacji wczesnoszkolnej: na przykładzie wybranych

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

pakietów edukacyjnych / Maria Sobieszczyk. W: Nowa Szkoła. 2014, nr 4, s. 39-44.

5. CZY patriotyzmu można nauczyć / Renata Zamojska-Reszke. W: Życie Szkoły. 2007, nr 5, s. 44-45.

6. EDUKACJA patriotyczno-historyczna / Anna Klimowicz. W: Dyrektor Szkoły. 2016, nr 4, s. 60-63.

7. GIMNAZJALIŚCI wobec wartości narodowych / Iwona Morawska, Małgorzata Latoch-Zielińska. W: Polonistyka. 2011, nr 9, s. 18-23.

8. GODŁO i hymn narodowy: znaczenie symboli narodowych w codziennym życiu każdego Polaka. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2016, nr 4, s. 58.

9. HISTORIA malowana: zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe w świetlicy / Joanna Hoffmann. W: Świetlica w Szkole. 2020, nr 1, s. 20-21.

10. JAK nauczać patriotyzmu?: scenariusz uroczystości szkolnych pt. "Katyń - Ocalić od zapomnienia..." / Jolanta Krucka. W: Wiadomości Historyczne. 2016, nr 3, s. 27-28.

11. JAK tu prawdę o Polsce powiedzieć ... montaż słowno-muzyczny / Barbara Jachimczak. W: Biblioteka w Szkole. 1992, nr 7/8, s. 12-13.

12. JESTEM Polakiem! / Joanna Kozubek. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2017, nr 6, s. 12-19.

13. KONTEKSTY patriotyczno-historyczne w edukacji / Natalia Maria Ruman. W: Wychowawca. 2013, nr 11, s. 5-7.

14. KROPLA historii : zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe w świetlicy / Renata Zielińska. W: Świetlica w Szkole. 2020, nr 1, s. 24-25.

15. KSIĄŻKI, kraty, groby : historia jednego projektu / Klemens Stróżyński. W: Nowa Szkoła. 2015, nr 7, s. 33-39.

16. KTO ty jesteś? / Jolanta Makowska. W: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. 2005, nr 1, s. 34-37.

17. KTO Ty jesteś? Polak mały : projekt edukacyjny z zakresu edukacji patriotycznej realizowany w świetlicy / Dorota Krzycka. W: Świetlica w Szkole. 2015, nr 2, s. 6.

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

18. LEKCJA patriotyzmu / Monika Roślan. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2009, nr 2, s. 54-55.
Spotkanie przedszkolaków z żołnierzami I Warszawskiej Brygady Pancerniej w Wesolej.
19. "MIĘDZY tradycją a nowoczesnością" kształcenie patriotyczne i obywatelskie w nowym wymiarze / Izabela Breguła.
W: Życie Szkoły. 2019, nr 7, s. 16-20.
20. MOJA mała ojczyzna / Joanna Hoffmann. W: Świetlica w Szkole. 2019, nr 1, s. 18-19.
21. MOJA ojczyzna: scenariusz zajęć świetlicowych / Beata Krasówka. W: Świetlica w Szkole. 2020, nr 1, s. 12-13.
22. MOTYWY regionalne i patriotyczne w literaturze dziecięcej / Dominika Wojtek. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2013, nr 10, s. 30-33.
23. MÓJ dom: propozycje zajęć z elementami wychowania patriotycznego / Lidia Kołodziejska. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2018, nr 8, s. 12-15.
24. MÓJ kraj, moja miejscowość / Danuta Kręcis. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2007, nr 10, s. 45-47.
25. NASZA Ojczyzna / Iwona Ponikowska. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2010, nr 10, s. 38-39.
26. NIEPODLEGŁOŚĆ? A co ja z tego mam?: zajęcia na temat niepodległości i współczesnego patriotyzmu / Barbara Polińska. W: Biblioteka w Szkole. 2018, nr 5, s. 12-13.
27. O PATRIOTYCZNE wychowanie / Mieczysław Albert Krąpiec. W: Wychowawca. 2008, nr 11, s. 6-7.
28. O PATRIOTYZMIE - nowości do wykorzystania w szkole: na lekcji, w świetlicy szkolnej / Elżbieta Trojan. W: Świetlica w Szkole. 2020, nr 1, s. 18-19.
29. O WYCHOWANIE ku wartościom narodowo-patriotycznym w edukacji szkolnej / Barbara Jaśniewicz. W: Meritum. 2016, nr 3, s. 7-11.
30. O WYCHOWANIU patriotycznym w szkole / Jan Frątczak. W: Nauczyciel i Szkoła. 2011, nr 1, s. 111-121.
31. PATATAJ, patataj, pojedziemy w piękny kraj : zajęcia rozwijające kompetencje kluczowe w świetlicy / Lesława Dziędzic. W: Świetlica w Szkole. 2020, nr 1, s. 10.

Forum Edukacyjne LIGHT

SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH, ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ

32. PATRIOTYZM jutra jako inicjatywa edukacyjna / Bogdan Urbanek. W: Nauczyciel i Szkoła. 2009, nr 1/2, s. 173-187. Realizacja projektu "Tu jest nasz dom" w ramach ścieżki edukacyjnej w kl. IV-VI szkoły podstawowej i gimnazjum.
33. PATRIOTYZM jutra jako inicjatywa edukacyjna / Bogdan Urbanek. W: Nowa Szkoła. 2017, nr 8, s. 8-14.
34. PATRIOTYZM na lekcjach języka polskiego w gimnazjum / Agnieszka Kania. W: Edukacja. 2016, nr 1, s. 89-101.
35. PATRIOTYZM na zajęciach językowych / Monika Niedźwiedzka. W: Wychowanie w Przedszkolu. 2019, nr 4, s. 56-60.
36. PATRIOTYZM nowego człowieka / Piotr Mazur. W: Wychowanie na co Dzień. 2010, nr 4/5, s. 8-12.
37. PATRIOTYZM w edukacji małego dziecka / Natalia Maria Ruman. W: Wychowawca. 2010, nr 11, s. 6-7.
38. PEDAGOGIE patriotyzmu / Piotr Zańko. W: Kwartalnik Pedagogiczny. 2018, nr 4, s. 190-211.
39. PLAN pracy świetlicy: wychowanie do wartości i kształtowanie postaw patriotycznych dzieci. Cz. 1 / Joanna Hoffmann. W: Świetlica w Szkole. 2019, nr 4, s. 33-35.
40. PLAN pracy świetlicy: wychowanie do wartości i kształtowanie postaw patriotycznych dzieci. Cz. 2 / Joanna Hoffmann. W: Świetlica w Szkole. 2019, nr 5, s. 33-35.
41. PLAN pracy świetlicy: Wychowanie do wartości i kształtowanie postaw patriotycznych dzieci. Cz. 3/ Joanna Hoffmann. W: Świetlica w Szkole. 2019, nr 6, s. 34-35.
42. PRZEKAZ wartości patriotycznych w edukacji : powinność wychowawcza według myśli pedagogicznej papieża Jana Pawła II / Natalia M. Ruman. W: Wychowanie na co Dzień. 2012, nr 6, s. 20-27.
43. RZECZ o wychowaniu patriotycznym: przykłady dobrej praktyki / Antonina Telicka-Bonecka. W: Meritum. 2016, r 3, s. 86-91.
44. ŚLADY polskości w różnych krajach szkołą praktycznego patriotyzmu / Grzegorz Kiedrowicz. W: Nowa Szkoła. 2014, nr 9, s. 13-21.
45. TOLERANCJA i patriotyzm w edukacyjnym procesie kształtowania społeczeństwa obywatelskiego / Jerzy Nikitorowicz. W: Pedagogika Społeczna. 2019, nr 3, s. 177-200.

Forum Edukacyjne

LIGHT

**SZKOŁA MIEJSCEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ,
KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH I PATRIOTYCZNYCH,
ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA REGION I OJCZYZNĘ**

46. WYCHOWANIE patriotyczne w edukacji wczesnoszkolnej / Helena Radziewicz. W: Wychowawca. 2007, nr 9, s. 16-17.
47. WYCHOWANIE patriotyczne w rodzinie / Urszula Tokarska. W: Wychowawca. 2016, nr 11, s. 18-20.
48. WYCHOWANIE patriotyczne w szkole / Aneta Paszkiewicz. W: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. 2016, nr 4, s. 17-22.